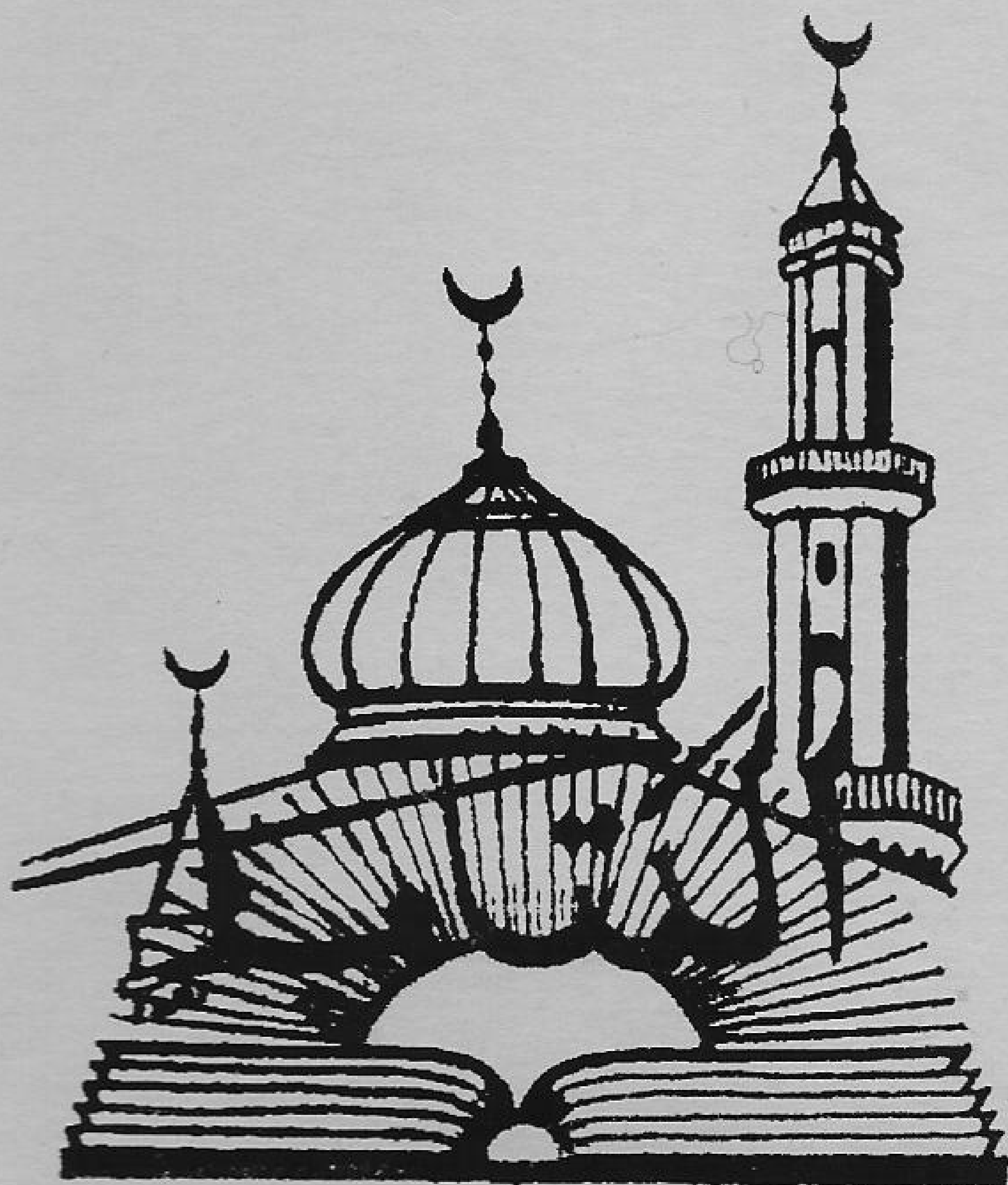


БАЙРАМ

Квартальнік Мусульманскага рэлігійнага аб'яднання ў Рэспубліцы Беларусь і Беларускага грамадскага згуртавання татар "Зікр уль-Кітаб"

2000 ВЫПУСК 1-2

БАЙРАМ

ТАТАРЫ НА ЗЯМЛІ БЕЛАРУСІ

ВЫПУСК № 1–2 (37–38)

**КВАРТАЛЬНІК
МУСУЛЬМАНСКАГА
РЭЛІГІЙНАГА АБ'ЯДНАННЯ
Ў РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ
І БЕЛАРУСКАГА ГРАМАДСКАГА
ЗГУРТАВАННЯ ТАТАР "ЗІКР УЛЬ КІТАБ"**

Мінск, 2000

БАЙРАМ. ТАТАРЫ НА ЗЯМЛІ БЕЛАРУСІ. / Квартальнік Беларускага грамадскага згуртавання "Зікр уль Кітаб" і Мусульманскага рэлігійнага аб'яднання ў Рэспубліцы Беларусь, вып. № 1–2 (37–38) – Мн., 2000, – 76 стар.

Квартальнік "Байрам" – выходзіць з 1991 года. У ім змяшчаецца інфармацыя аб жыцці і дзейнасці мусульманскіх абшчын на Беларусі, аб асновах Іслама і правах мусульман, гісторыі беларускіх татар і важнейшых падзеях у мусульманскіх краінах. Выходзіць чатыры разы на год. Разлічаны на мусульман Беларусі, навукоўцаў, усіх, хто цікавіцца гісторыяй, культурай, мусульманскай рэлігіяй беларускіх татар.

Адказны за выпуск **Ібрагім Канапацкі**
Рэдактары **Ісмаіл Александровіч, Разалія Александровіч, Яўген Гучок, Ібрагім Канапацкі, Дзмітры Чымбаевіч, Таццяна Якубоўская**
Набор **Дзмітры Чымбаевіч**

بسم الله الرّحمن الرّحيم

Во имя Аллаһа Милостивого, Милосердного!

Салям алейкум, паважаныя чытачы нашага квартальніка!

Цэлы 2000 год «Байрам» не выходзіў у свет. Гэта не значыць, што мы сябе вычэрпалі. Прычыны банальныя і вядомыя: няма сродкаў на выданне. Распачынаючы выдавецкую справу ў далёкім ужо 1991 годзе мы спадзеваліся на дапамогу нашых чытачоў – «Байрам» друкаваўся выключна на сяброўскія складкі. Але з кожным годам сабекошт выдання павялічваўся і тых грошаў, што мы трацілі на выданне часопіса ў 1991–1992 гадах не хапала ў наступныя гады. Прыходзілася звяртацца за дапамогай да нашых замежных сяброў з Польшчы, Швейцарыі, Злучаных Штатаў Амерыкі. Вялікі дзякуй Рамуальду Сабалеўскаму, Селіму Хазбіевічу, Юзэфу Канапацкаму, Паулю Сутэру, Яну Запрудніку, Вітаўту Кіпелю, якія аказвалі нам значную дапамогу ў выданні «Байрама».

Аднойчы дапамагла і дзяржава. У 1998 годзе Дзяржаўны камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей Рэспублікі Беларусь вылучыў фінансаванне на чатыры нумары часопіса.

Пэўную дапамогу «Байраму» аказвалі Упраўленне Мусульманскага рэлігійнага аб'яднання ў Рэспубліцы Беларусь і Згуртаванне «Аль–Кітаб».

Шчырае ім усем дзякуй!

Сення наш квартальнік перажывае не лепшыя часы. Таму мы звяртаемся да нашых супляменнікаў з просьбай аказаць дапамогу «Байраму».

Нагадаем, што квартальнік – гэта першае перыядычнае выданне беларусскіх татараў за болей чым 600-гадовую гісторыю пасялення нашага народа на Беларусі. На працягу васьмі гадоў *(1991–1998)* нязменным галоўным рэдактарам «Байрама» з 1 па 27 нумар быў выдатны беларускі энцыклапедыст, лаўрэат Дзяр-

жаўнай прэміі Якуб Адамавіч Якубоўскі (*1932–1998*). Менавіта ён заклаў моцны падмурак нашага выдання. Побач з ім працавалі і працягваюць працаваць на грамацкіх пачатках, без аплаты, без кабінета, шчырыя і самаадданыя, з высокім пачуццём адказнасці, самаахвярныя і бескарыслівыя супрацоўнікі рэдакцыі: Ісмаіл Александровіч, Разалія Александровіч, Яўген Гучок, Міхась Маліноўскі, Дзмітры Чымбаевіч, Таццяна Якубоўская.

Дзякуючы іх намаганням нараджаецца кожны нумар квартальніка.

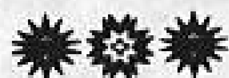
Сёння мы смела можам казаць, што «Байрам» мае здабыткі і пэўнае кола чытачоў. Дарэчы, сярод усіх выданняў суполак нацыянальных меншасцей Беларусі «Байрам» першым атрымаў у 1999 годзе і прэмію і афіцыйнае прызнанне за «мэтанакіраваную сістэмную работу па ўсебаковаму асвятленню дзяржаўнай нацыянальнай палітыкі, выхаванню культуры міжнацыянальных адносін, садзейнічанне дзейнасці нацыянальна-культурных аб'яднанняў»

Спадзяёмся, што з дапамогай Усявышняга мы выйдзем са складанага становішча і нашае выданне ўнясе свой уклад у пачэсную справу нацыянальнага, культурнага і рэлігійнага адраджэння беларускіх татар.

Няхай будзе на гэта воля і бласлаўленне Усявышняга Творцы і няхай будзе Ён нашым дарадчыкам ва ўсіх нашых справах.

Мір Вам і міласць Аллага Усявышняга!

Рэдакцыя часопіса «Байрам»
студзень 2001 г.



КУР'АН

Сура трынаццатая – Гром

У імя Аллага Міласцівага, Міласэрнага!

1 (1). Аліф лам мім ра. Гэта – знак кнігі. Бо тое, што паслана табе ад твайго Госпада,– праўда, але большая частка людзей не дае веры.

2 (2). Аллаг – той, хто ўзвёў нябёсы без апораў, якія б вы бачылі, потым усталяваўся на троне і падпарадкаваў сонца і месяц: усё цячэ да пэўнай мяжы. Ён кіруе (*Сваёй*) справай, усталёўвае ясна знакі, – можа быць, вы пераканаецеся ў сустрэчы з вашым Госпадам!

3 (3). Ён – той, хто распасцёр зямлю і ўладкаваў на ёй трывала горы і рэкі і з усякіх пладоў усталяваў там пары па двое. Ён захінае ноччу дзень. Сапраўды, у гэтым – знакі для людзей, якія думаюць!

4 (4). На зямлі ёсць дзялянкі суседнія, сады з лоз, і пасевы, і пальмы з аднаго караня і не з аднаго караня, якія пояць адной вадой. І адным з іх Мы даём перавагі перад другімі для ежы. Сапраўды, у гэтым – знакі для людзей разумных!

5 (5). Калі ты і здзіўляешся, дык дзіўныя словы іх: *«Няўжо, калі мы будзем прахам, мы апынемся ў новыя тварэнні?»*

6. Гэта – тыя, што не верылі ў свайго Госпада, у іх ланцугі на шыях: гэта – жыхары агню, у ім яны будуць вечна.

7 (6). Яны прыспешваюць цябе з кепскім наперад добрага, але да іх ужо прыходзілі прыкладныя пакаранні, і, сапраўды, Гасподзь твой – уладар даравання людзей нават пры іх грэшнасці! І, сапраўды, Гасподзь твой моцны ў пакаранні!

8 (7). І гавораць тыя, каторыя не верылі: *«Калі б яму быў дараваны знак ад яго Госпада!»* Сапраўды, ты – толькі ўгаворшчык, і ў кожнага народа ёсць правадыр!

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِمُ
الْمَثُلَٰتُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ
وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿7﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِ إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ
قَوْمٍ هَادٍ ﴿8﴾ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ
الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿9﴾
عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿10﴾ سَوَآءٌ مِّنكُم مَّنْ
أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِالَّيْلِ
وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿11﴾ لَهُ مُعَقِّبَٰتٌ مِّن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ
يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا
مَا بِأَنفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوٓءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُم
مِّن دُونِهِ مِن وَالٍ ﴿12﴾ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا
وَطَمَعًا وَيُنشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿13﴾ وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ
وَالْمَلَٰٓئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا
مَن يَشَآءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿14﴾

لَهُ دَعْوَةُ

9 (8). Аллаг ведае, што нясе кожная самка; наколькі сціскаюцца і наколькі павялічваюцца вантробы. Бо кожная рэч у Яго па меры.

10 (9). Хто ведае прыхаванае і відавочнае, той Вялікі, высока ўзнесены!

11 (10). Аднолькавы сярод вас і той, хто хавае мову, і той, хто адкрывае яе, і той, хто хаваецца ноччу і выступае ўдзень.

12 (11). У Яго ёсць наступныя непасрэдна і перад ім і ззаду, якія ахоўваюць яго па загадзе Аллага. Сапраўды, Аллаг не мяняе таго, што з людзьмі, пакуль яны самі не пераменяць таго, што з імі. А калі Аллаг пажадае людзям зла, то няма магчымасці адхіліць гэта, няма ў іх апроч Яго заступніка!

13 (12). Ён – той, каторы паказвае вам бліскавіцу для страху і надзеі. Ён гадуе аблокі цяжкія.

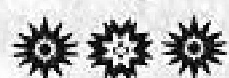
14 (13). І гром праслаўляе Яго хвалой, і анёлы – ад страху перад Ім. Ён дасылае маланкі і дае паразы тым, каго пажадае, калі яны спрачаюцца аб Аллагу,– бо Ён моцны ў баі!

15 (14). І да Яго *(звяртаецца)* кліч ісціны, а тыя, каторых яны выклікаюць апроч Яго, не адказваюць ім нічым, хіба што так, як хто рукі працягвае да вады, каб яна дайшла да яго рта, але яна не даходзіць да яго. Бо малітва няверных – толькі на ілжывым шляху!

16 (15). Аллагу пакланяюцца тыя, хто на нябёсах і на зямлі, вольна і нявольна, і цені іх раніцай і па вечарах.

17 (16). Скажы: *«Хто Гасподзь нябёс і зямлі?»* Скажы: *«Аллаг».* Скажы: *«Тады няўжо вы ўзялі сабе апроч Яго заступнікаў, каторыя не валодаюць для саміх сябе ні карысцю, ні шкодай?»* Скажы: *«Хіба параўнаецца сляпы і відушчы, ці параўнаюцца цемра і святло?»* Ці прыстроілі яны Аллагу сатаварышаў, якія тварылі, як Ён творыць, і падобным падалося перад імі тварэнне?» Скажы: *«Аллаг – творца кожнай рэчы, Ён – адзіны, магутны!»*

18 (17). Ён звёў з неба ваду – і пацяклі рэчышча па іх кольkасці, і панёс паток пену, што ўздымаецца. І з таго, што яны распальваюць у агні, жадаючы ўпрыгожанняў і спакусаў, – пена накштaлт гэтага. Так прыводзіць Аллаг праўду і ілжывасць. І што тычыцца пены, дык яна адыходзіць прахам, а тое, што карысна людзям, застаецца на зямлі. Так Аллаг прыводзіць прытчы: (18). тым, якія адказалі свайму Госпаду, – дрэннае, а тым, каторыя не адказалі Яму, калі б у іх было ўсё тое, што на зямлі, і яшчэ столькі, яны б выкупілі гэтым, ім – злы разлік, і прыстанак іх – пекла, і мярзотнае гэта ложа!



Татары ў гісторыі Беларусі

Гісторыя татараў, як і гісторыя беларусаў, у школьных праграмах не вывучалася, а працы вучоных-гісторыкаў, якія датычылі гісторыі татараў, былі недаступныя для шырокага кола чытачоў. Свой погляд на гэтую праблему прапануе наш чытач, Саніяф Фатыхавіч Гарданаў.

Усе пакленні савецкіх людзей "ведалі" аб татарах як аб варварах і дзікунах, дзякуючы школьным падручнікам, якія тэндэнцыйна скажалі звесткі пра татара-мангольскае іга. Аб абсалютным няведанні гісторыі татараў сведчыць і той факт, што ў Расіі У.Жырыноўскі, будучы кандыдатам у прэзідэнты, заявіў: *"Стану прэзідэнтам – усіх татараў перасялю ў Манголію"*. З гэтай самай нагоды ў мінулым стагоддзі ўсе цюркскамоўныя народнасці называліся татарамі. Узгадайце "Кавказского пленника" Л.Талстога. Этнонім "татары" быў нададзены цюркскамоўным кіпчакам і камска-волжскім булгарам, якія складалі асноўную частку насельніцтва Залатой Арды. Заваяваўшы гэтыя народы, правадыры Арды, назваўшы сябе ганаровым імем "татары", паступова распаўсюдзілі гэту назву цалкам на дзяржаву і ўсё насельніцтва, якое ў ёй жыло. Хаця напачатку дзяржава называлася Кіпчакскім царствам, так як асноўная частка татара-манголаў пасля паходаў Батыя вярнулася на Усход, на сваю радзіму Каракарум. Ад прышэльцаў засталіся адзінкі – продкі сучасных калмыкаў.

Нашчадкамі цюркскамоўных кіпчакаў і камскіх булгараў цяпер з'яўляюцца татары Волга-Уральскага рэгіёну *(казанскія)*, сібірскія, астраханскія, крымскія і літоўскія, якія цяпер жывуць на Беларусі, Польшчы і Літве. З гэтае нагоды вядомы гісторык Л.Гумілёў пісаў: *"... так тысячу гадоў таму дзьве буйнейшыя дзяржавы Усходняй Еўропы – Кіеўская Русь і Волжская Булгарыя заключылі мірнае пагадненне, якое, нягледзячы на тое, што славяне прынялі хрысціянскую веру, а цюркскамоўныя булгары па-ранейшаму шанавалі мусульманства, станоўча адбівалася на адносінах паміж народамі на працягу амаль 250 гадоў, практычна да разгрому Батыя. Дарэчы, нашчадкі гэтых булгараў, якія складалі значную частку насельніцтва Сярэдняга Паволжа, па збегу акалічнасцяў называюцца імем "татары", а іх мова – татарскай, хоць гэта не больш чым камуфляж!"*

У 1860 г. М.Чарнышэўскі сцвярджаў: *"З цяперашніх крымскіх, казанскіх і арэнбургскіх татараў наўрад ці знойдзецца хоць адзін чалавек, які паходзіць ад Батыя, альбо пакораны ім, як былі пакораны рускія"*. У Казанскім, Сібірскім, Астраханскім, Крымскім ханствах, якія ўтварыліся пасля распаду Залатой Арды, татарамі называла сябе феадальная вярхушка, групы ваенных і

чынавенства, якія паходзілі ў асноўным ад залатаардынскіх татараў кіпчакска-нагайскага паходжання. Менавіта яны адыгралі значную ролю ў распаўсюджванні этноніма "татары". Тым не менш даны этнонім замацаваўся ў гісторыі даволі складана. Сярод татараў волга-уральскіх у XVI ст. ён яшчэ ўспрымаўся і як бы меў адмоўны сэнс. Практычна да XIX ст. яны называлі сябе – казанлы, болгар, мішар, цяпцяр, крашэн і г.д. Аднак ужо ва ўмовах фарміравання нацыі *(другая палова XIX ст.)* у татар пачаўся працэс росту самасвядомасці і асэнсавання свайго адзінства. І пад уздзеяннем інтэлігенцыі паступова адбылася адмова ад лакальных самасвядомасцяў на карысць аднаго агульнага этноніма "татары". І да часу перапісу 1926 г. большасць татар лічылі сябе ўжо татарамі.

Усё ж гісторыя зрабіла сваю справу. І сёння знаходзяцца асобныя прадстаўнікі народа, якія адмоўна ставяцца да назвы сваёй нацыянальнасці. Напрыклад, за 1998–1999 гг. больш за 200 жыхароў Казані праз суд запісы ў сваіх пашпартах аб нацыянальнай прыналежнасці з "татарына" змянілі на "балгарын".

Этнічная гісторыя татар даволі складаная і ў шэрагу аспектаў застаецца недастаткова вывучанай. Адносна познім этнічным утварэннем з'яўляюцца літоўскія татары. Гэта група пачала складвацца ў канцы XIV ст. на тэрыторыі Вялікага Княства Літоўскага з выхадцаў з Залатой Арды, пазней з Вялікай і Нагайскай Ордаў.

Татары на землях ВКЛ

Няма ніякіх сумненняў, што яшчэ да вялікага князя Вітаўта былі пасяленні татараў у Літве. Вядома, што Гедымін, заснавальнік магутнай Літоўскай дзяржавы, меў добрыя адносіны з ардынцамі: ён ніколі не ваяваў з імі і не плаціў ім даніну. Наадварот, у яго войску служылі татары. Так ужо ў бітве 1319 г. з Тэўтонскім Ордэнам удзельнічаюць татары, якія складалі значную частку войска Гедыміна. Гісторыкі сцвярджаюць, што частка татараў, якія служылі ў Гедыміна, засталіся ў ягонай дзяржаве і пасля вайны і атрымалі ад яго ў валоданне землі. Напрыклад, анналіст Францысканскага Ордэна ў 1324 г. піша: *"Нашы браты, якіх абрацілі ў Хрысціянскую веру Літоўскіх зямель, нашлі ўвесь народ паглыбленым у паганстве: пакланяюцца агню і ў сваіх малітвах ужываюць Азіяцкую мову"*.

Трэба адзначыць, што калі ўся Еўропа ўзбройвалася мячом і нянавісцю супроць мусульман, літоўскія князі з любоўю і гасціннасцю запрашалі ў свае ўладанні татар, якія ў сілу розных абставінаў вымушаны былі пакідаць сваю радзіму. У Літве яны атрымоўвалі землі, не гублялі сваёй веры і былі прыраўняны ў правах да мясцовай шляхты. Такая палітыка ВКЛ выклікала недобразычлівыя адносіны

з боку Лівонскіх мечаносцаў, якія лічылі літоўскіх князёў ворагамі хрысціянства.

Галоўнай прычынай масавага перасялення татар з Залатой Арды на землі ВКЛ была міжусобіца за галоўны прастол. Дарэчы, з гэтай самай нагоды адбыўся распад некалі магучай дзяржавы, ад якой залежылі Рускія княствы працягу 200 гадоў. І гэта адбылося зусім не з-за таго, што на была прайграна Кулікоўская бітва 1380 г., як пішуць рускія гісторыкі, ухваляючы ролю Д. Данскога.

Масавае перасяленне татар у Літву пачалося ў перыяд княжання вялікага князя літоўскага Вітаўта, сына Кейстута *(1392–1430)*. Дарэчы, і пры Кейстуце ў 1350 г. ардынскія атрады прымалі ўдзел у паходзе супроць Польшчы.

У 1559 г. адзін з літоўскіх татараў на шляху ў Мекку спыніўся ў Стамбуле і для візіра султана Сулеймана напісаў трактат аб татарах у Літве. Гэты рукапіс патрапіў пазней у рукі даследчыка-арыенталіста, прафесара Санкт-Пецярбургскага універсітэта, беларускага шляхціча Антона Восіпавіча Мухлінскага, які, карыстаючыся гэтай крыніцай, у 1858 г. у Вільні апублікаваў працу "Аб паходжанні і стане літоўскіх татар". Акрамя гэтага, у сваёй працы "Гісторыя Атаманскай імперыі з 1520 па 1630 гг." турэцкі гісторык Пэчэві, які жыў у XV – пачатку XVI ст.ст., чэрпаючы звесткі з самых дакладных крыніцаў, апісаў гісторыю пасялення татараў у Літве.

Згодна з легендай, татар, якія ўдзельнічалі разам з Вітаўтам у паходзе 1397 г. на татараў Азоўскай Арды, налічвалася каля 40 тысяч. Як піша Мухлінскі, у выніку такога паходу частку заспетых у расплох татар Вітаўт адправіў у Польшчу да свайго брата Ягайлы, дзе палову з іх перахрысцілі, а большую частку прыгналі ў Літву з жонамі і дзецьмі і пасялілі іх у ваколіцах Вільні, Трокаў, Ашмян, Ліды, Навагрудка, Брэста, Валыні, Аўгустова разам з татарамі, якія збеглі ад Тамерлана.

У рускіх княствах палонных мусульманаў, якія адмовіліся прымаць праваслаўе, рабілі вечнымі рабамі. Вялікі князь Вітаўт даваў ім землі і абавязваў з'яўляцца на вайсковую службу. Прычым землі даваліся з правам наследства і прадажы. У адрозненне ад рускіх князёў, Вітаўт сяліў татараў і ў гарадах. Такім чынам татары карысталіся ўсімі правамі і жылі ў ВКЛ як на сваёй радзіме, з сваёй верай, мовай і звычаямі. Калі Вітаўта папракалі ў тым, што ён шчодра ўзнагароджваў няверных і міласціва з імі абыходзіўся, то ён адказваў: *"І самых лютых звяроў кротасцю можна ўцешыць"*.

У просьбе да Сігізмунда І, якая была пададзена ў 1519 г., татары выказалі сваю пашану да памяці Вітаўта наступным чынам: *"Не маем ужо слаўнага Вітаўта, ён не дазваляў нам забыць пра*

прарока, і мы, звяртаючы нашы погляды да святых мекаў, паўтаралі імя яго, як імёны нашых халіфаў. Мы давалі клятву на мячах нашых, што любім літоўцаў, калі яны падчас вайны лічылі нас за ваеннапалонных, і пры ўступленні нашым у сію зямлю ўверылі, што пясок гэты, вада гэтая і дрэвы гэтыя будуць для нас агульнымі. Яны вядомы нашым дзецям і пры Салёных Азёрах (у Крыму) і ў Кіпчаку ведаюць, што мы ў зямлі нашай не чужаземцы". Так паступаў Вітаўт і з караімамі, якіх разам з татарамі перасялялі з Крыма. Іх было каля 400 сямей. Нават асабістая ахова Вітаўта складалася з караімаў, нашчадкі якіх дагэтуль жывуць у Троках.

Калі ў 1410 г. пачалася вайна Тэўтонцаў з каралём Ягайлам, у шматлікай раці Вітаўта, як сцвярджаюць летапісцы, было 30 тысяч татар пад кіраўніцтвам сына Тахтамыша Джалал-ад-Дзіна. Бітва адбылася пад Грунвальдам 15 ліпеня. Праўда, сучасныя гісторыкі лічаць, што колькасць татарскай конніцы пры Грунвальдзе налічвала толькі каля 3 тысяч чалавек, што таксама нямала. Тым не менш, татары атрымалі права пачаць бітву. Існуюць легенды аб тым, што тэўтонцам наносілі ўрон не столькі стрэлы, колькі арканы, з дапамогай якіх воіны Джалал-ад-Дзіна скідвалі крыжакоў з коней, і пасля падзення рыцару цяжка было самому падняцца на каня без чыёй-небудзь дапамогі. Пасля Грунвальда татары ўдзельнічалі ў ваенных паходах аж да заключэння міру з Ордэнам у 1411 г.

Новы прыток татараў у Вялікае Княства Літоўскае адбываўся напачатку XVI ст. Справа ў тым, што пасля смерці Вітаўта *(1430)* і распаду Залатой Арды на асобныя ханствы з утварэннем Крымскататарскай дзяржавы – паўднёвага суседа ВКЛ – па шэрагу прычынаў пачалася паласа непрыязных адносінаў крымскіх ханаў да Польшчы. Адбываліся набегі татараў на Падолле. Так, у 1503 г. Менглі Гірэй, спустошыўшы Падолле, падыйшоў да Клецка і зруйнаваў яго. Не паспеў Клецк адбудавацца, як тая ж Перакопская арда, уварваўшыся другі раз у Літву, падыйшла ў 1506 г. да Клецка. Гэтым разам татары былі жорстка пакараны. Іх сустрэў тут гарматнай пальбой выхадзец з літоўскіх татараў князь Міхаіл Глінскі і, нягледзячы на шматлікага праціўніка *(каля 30 тысяч)*, разбіў яго. Бой працягваўся каля 3 гадзін паблізу Цёмнага возера, што пад Клецкам. Вялікая колькасць татараў была ўзята ў палон. Дарэчы, пазней із пасялілі ў Клецку і Мінску. Так з'явілася ў Клецку вуліца – Татарская слабада, а ў Мінску – Татарская.

У сярэдзіне XVI ст. аўтар "Рысале" лічыў татарскую супольнасць Вялікага Княства Літоўскага колькасцю ў 200 тысяч чалавек. Аднак гісторыкі лічаць гэту лічбу перабольшанай. Згодна з падлікамі гісторыка С.Крычынскага, у сярэдзіне XVI ст. у ВКЛ і на Валыні татарскае насельніцтва складала толькі 14–16 тысяч чалавек.

Першае пакаленне літоўскіх татар захоўвала і валодала роднай мовай. Шмат хто з іх служыў тады ў канцылярыях вялікіх князёў талмачамі *(перакладчыкамі)* і пісарамі, ездзілі пасламі ў Вялікую Арду і Крым, выконвалі адказныя даручэнні літоўскіх уладаў. Але ўжо ў сярэдзіне XVI ст., як паведамляе "Рысале", татары ў Літве, згубіўшы мову сваіх продкаў, размаўлялі ў асноўным па-беларуску ці па-польску. Гэта было характэрна, перш за ўсё, для татараў, якія жылі ў гарадах. Да таго ж, адбывалася асіміляцыя татараў з карэнным насельніцтвам. Многія мурзы і князі прынялі хрысціянства. Аднак большасць татараў захавала веру і мусульманскую рэлігію і тым самым захавалася як асобная этнагрупа пад назвай "татары".

Будучы вернымі воінамі, многія з іх атрымлівалі маёнткі з правам называцца шляхцічамі, ім надаваліся афіцэрскія і генеральскія званні. Князі ВКЛ высока цанілі вайсковы вопыт і баявыя якасці татар, плацілі ім грошы, дарылі падарункі. Кнігі раздачы жалавання караля Казіміра другой паловы XV ст. сведчаць, што група літоўскіх татараў суправаджала вялікага князя ў Польшчу, складала частку яго асабістай аховы.

Акрамя харунжых, існавалі "татары-казакі", якія мелі сваіх атаманаў. Тыя, у сваю чаргу, падпарадкоўваліся харунжаму. Атаманы існавалі яшчэ ў першай палове XVII ст., аб чым сведчаць матэрыялы рэвізіі 1631 г., у якіх узгадваецца атаман Ласосна з-пад Гродна.

Цікава змяняліся імёны і прозвішчы літоўскіх татараў. Напрыклад, Хасан –Асан – Асановіч; Ізмаіл – Смоля – Смольскі; Якуб – Якубоўскі – Якубовіч і г.д.

Татары ўдзельнічалі ва ўсіх войнах ВКЛ і Рэчы Паспалітай. Так, у 60–70 гг. XVIII ст. у складзе Літоўскай арміі былі палкі генерала Беляка і палкоўніка Мустафы Карэцкага. Яны ж удзельнічалі ў паўстанні Тадэвуша Касцюшкі ў перыяд трэцяга падзелу Рэчы Паспалітай у 1793–1794 гг. Акрамя іх на баку Касцюшкі ваявалі такія вядомыя камандзіры, як палкоўнік Мустафа Бараноўскі, Мустафа Ахматовіч, Якуб Азюлевіч, Аляксандр Ахматовіч і інш. Адз'ютантам Тадэвуша Касцюшкі быў маёр Сулейман Беганскі. Дарэчы, пазней татарын Аляксандр Сулькевіч быў блізкім спадвіжнікам Юзэфа Пілсудскага. Ён жа і вывратаваў яго ад рускай турмы. Акрамя таго Сулькевіч быў адным з арганізатараў Польскай сацыял-дэмакратычнай партыі.

Пасля трэцяга падзелу Рэчы Паспалітай татарскія палкі знаходзіліся ў складзе рускай арміі. Першы Літоўска-татарскі полк быў сфарміраваны пры Паўле I у 1797 г. Камандзірам палка быў прызначаны палкоўнік Якуб Мустафавіч Бараноўскі. Пазней полк называўся "уланскім" і ўдзельнічаў у швейцарскіх і прускіх паходах

1799–1806 гг. У грозным 1812 г. полк знаходзіўся ў складзе трэцяй арміі генерала Тармасава і перакрываў шлях французам на поўдзень і Украіну. За перамогу над французамі пад Кобрынам 15 ліпеня шмат хто з камандзіраў палка атрымалі ўзнагароды. Татарскі ўланскі полк быў адзначаны і падчас паходаў 1813–1814 гг. На татарскіх могілках у Даўбуцішках побач са Смаргонню ёсць надмагільны помнік з надпісам на рускай мове: «Здесь покоится прах Ивана Даниловича Заблоцкого, ротмистра Татарского уланского полка, удостоившегося получить в сражении под Кульмом крест св. Георгия из рук Его Величества Государя Императора Александра».

Шмат татараў садзейнічалі паўстанцам 1863–1864 гг. пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага і В. Урублеўскага, хаця і не мелі сваіх баявых атрадаў. Напрыклад, Адам Туган-Бараноўскі перавозіў зброю для паўстанцаў з Прусіі, арганізаваў збор сродкаў сярод мясцовых памешчыкаў, кіраваў нацыянальнай жандармерыяй у Марыянпольскім, Ваўкавыскім, Кальварыйскім паветах. Другі Туган-Бараносўкі, былы капітан рускай арміі, быў у ліку тых, хто дзейнічаў у раёне Навагрудка.

У гады Першай сусветнай вайны літоўскія татары прымалі ўдзел у фарміраванні мусульманскага корпуса. Камандаваў корпусам энергічны генерал-лейтэнант Мацей Сулькевіч родам з-пад Ліды. Артылерыяй корпуса камандаваў яго супляменнік генерал Аляксандр Малькоўскі. Начальнікам штаба быў таксама татарын — Юзаф Базарэвіч. У цэлым у гады Першай сусветнай вайны ў рускай арміі знаходзілася на службе 18 літоўскіх татараў-генералаў. Палкоўнікаў, старэйшых і малодшых афіцэраў налічвалася сотні. У 1918 г. пры іх актыўным удзеле быў сфарміраваны ўрад Крыма. Прэм'ер-міністрам стаў Мацей Сулькевіч. Высокія пасады ва ўрадзе займалі таксама літоўскія татары.

Што датычыць духоўнасці літоўскіх татараў, то яны захаваліся як самастойная этнічная група пад назвай "татары", перш за ўсё дзякуючы мусульманскай веры, хаця і згубілі татарскую мову. У XVII ст. яны цярпелі даволі моцны ўціск з боку каталіцызма, ім забаранялі будаваць мячэці. Тады шмат татараў ад'ехала ў Турцыю альбо прынялі хрысціянства, што прывяло да змяншэння колькасці татараў. Толькі Канстытуцыя 1766 г. дазволіла ім рамантаваць старыя і будаваць новыя мячэці. Да 1795 г. на землях Беларусі і Літвы знаходзілася 23 мячэці і 65 малебных дамоў. Самымі старажытнымі лічацца мячэці ў Некрашунцах пад Лідай *(1415 г.)* і Лоўчыцах пад Навагрудкам *(1420 г.)*. Да пачатку XX ст. на тэрыторыі Беларусі дзейнічала больш за 20 храмаў. Акрамя названых вышэй, мячэці былі ў Навагрудку, Слоніме, Ляхавічах,

Капылі, Мядзелі, Асмолаве пад Навагрудкам і г.д. На сягонняшні дзень захаваліся толькі 4 мячэці і ўсе на Гродзеншчыне. З іх у лепшым стане захавалася дзейнічаючая мячэць у Іўі. Дарэчы, яна пабудавана ў 1882 г. на ўласныя сродкі польскай графіні-каталічкі Эльфрыды Аўгустаўны Замойскай у гонар павагі да мясцовых татараў за іх праўдзівасць, адданасць і прыстойнасць. З тых часоў вось ужо больш чым 100 гадоў, па пятніцах удзячныя прыхажане-мусульмане здзяйсняюць намаз *(дога-малітву)* за ўпакой душы пані Замойскай. За апошнія два гады адноўлена мячэць у Навагрудку. Апошняй была разбурана Саборная мячэць у Мінску у 60-я гады. Выконвалі ўстаноўку М.Хрушчова: *"В коммунизм — без попов, ксендзов, раввинов и мулл»*. Такім самым чынам былі ліквідаваны і могілкі.

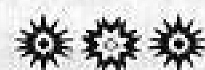
Згодна з перапісам 1989 г. на тэрыторыі Беларусі пражывала 12436 татараў. Але гэта толькі тыя, хто свядома адносіць сябе да гэтай народнасці. Большасць Якубоўскіх, Александровічаў, Багдановічаў і Багданкевічаў, Наркевічаў і Радкевічаў, Асмалоўскіх, Карамазавых, Базарэвічаў і Мурзевічаў нават не падазраюць, што ў іх жылах цячэ татарская кроў.

Раўна як і казанскія татары беларускія заўсёды лічыліся высокаадукаванымі людзьмі. На працягу стагоддзяў, страціўшы мову, яны карысталіся старабеларускай, выкарыстоўваючы пры гэтым на пісьме арабскую вязь. Дзякуючы вучоным татарам захавалася шмат помнікаў беларускай гісторыі і культуры.

Гады сталінскіх рэпрэсій не абыйшлі бокам і беларускіх татараў. Шмат з іх, хто жыў у Заходняй Беларусі, баючыся, што іх спасцігне доля крымскіх татараў, эмігрыравалі ў ЗША, Аўстралію, Заходнюю Еўропу.

Сёння найбольш кампактна татары на Беларусі пражываюць у Іўі, Навагрудку, Слоніме, Астрыне. Акрамя так званых карэнных татараў, ёсць татары, якія апынуліся ў Беларусі ў выніку міграцыі ў савецкі перыяд. У Мінску пры Цэнтры нацыянальных культур створана Згуртаванне татараў-мусульман Беларусі "Аль-Кітаб". У Гродне функцыяніруе грамадскае аб'яднанне татараў горада. Мэтай аб'яднання з'яўляецца адраджэнне мовы, культуры, звычаяў, удзел у фестывалях нацыянальных культур, сумеснае правядзенне нацыянальных святаў.

С.Гарданаў



Да пытання аб сучасным стане беларуска-літоўскіх татар у Рэспубліцы Беларусь

Рэспубліка Беларусь знаходзіцца ў цэнтральнай частцы Еўропы. Гэтую вялікую тэрыторыю (*207,6 тыс. км²*), якая працягнулася з поўначы на поўдзень на 560 км і з захаду на ўсход на 560 км насяляе славянскі народ – беларусы. Яны складаюць амаль 80% (*з 10 млн.*) усіх жыхароў рэспублікі. Разам з беларусамі ў Рэспубліцы Беларусь жывуць літоўцы, палякі, украінцы, рускія, яўрэі, татары ды іншыя народы.

Беларусы ў асноўным праваслаўныя, каталікі, уніаты і пратэстанты. 124 народы, што жывуць на Беларусі, вызнаюць розныя рэлігіі.

Апошнюю з трох сусветных рэлігій – Іслам на Беларусі традыцыйна вызнаюць паводле перапісу насельніцтва ў Беларусі (*1999 г.*) наступныя народы:

Татары –	10089 (12552)[1]
Абхазцы –	199 (149)
Аварцы –	228 (293)
Адыгейцы –	46 (139)
Азербайджанцы –	6362 (5009)
Албанцы –	8 (11)
Арабы –	490 (101)
Афганцы –	395 (18)
Башкіры –	1091 (1252)
Інгушы –	129 (116)
Кабардзінцы –	157 (178)
Казахі –	1239 (2266)
Каракалпакі –	12 (152)
Карачаеўцы –	17 (56)
Кіргізы –	108 (564)
Нагінцы –	14 (40)
Персы –	111 (127)
Таджыкі –	848
Крымскія татары –	36 (116)
Татары сібірскія –	21
Туркі (асманы) –	35 (55)
Туркмены –	921 (777)

[1] У дужках пазначаецца колькасць народа паводле папярэдняга перапісу 1989 г.

Туркі месхіцінцы –	36
Узбекі –	1571 (3537)
Уйгуры –	32
Чэркесы –	19
Чэчэнцы –	376 (298)
Усяго:	**24590 (28762)**

Як бачым, нягледзячы на змяншэнне больш чым на 2,5 тыс. чалавек татары складаюць па-ранейшаму каля паловы мусульман *Беларусі (ці беларускіх мусульман)*. Вылучаюцца дзве группы татар (*калі не лічыць крымскіх і -Літоўскай Дзяржавы – Вялікага Княства Літоўскага сібірскіх)*: мясцовыя, беларускія (*або літоўскія – па назве Беларуска)*, якія пасяліліся тут некалькімі хвалямі спачатку з Залатой Арды, а пасля яе падзення ў канцы XVст. пераважна з Крымскага ханства, і нетутэйшыя татары (*з Волгі і Урала)*, перасяленне якіх пачалося пасля далучэння Беларусі да Расійскай імперыі ў выніку падзелаў Рэчы Паспалітай. Даволі многа пераехала татар на Беларусь пасля таго, як пачаліся пошукі радовішчаў нафты і яе пераапрацоўка на нафтаперапацоўчых прадпрыемствах Беларусі, бо ў паволжскіх татар быў вельмі вялікі вопыт работы на нафтапромыслах. У расійскіх і савецкіх перапісах (*гэтак-сама і ў* татары не пазначаюцца асобна, хоць, як вядома, яны *апошнім перапісу 1999г. у Рэспубліцы Беларусь)* беларуска-літоўскія адрозніваюцца ад астатніх татар па мове і звычаях. У 1989 г. паводле перапісу, з 12,5 тыс. татар, якія населялі Беларусь, 3,2 тыс. назвалі сваёй роднай мовай татарскую. Гэта акалічнасць бясспрэчна сведчыць, што ўсе яны не належылі да нашчадкаў беларуска-літоўскіх татар. У той жа час 8 тыс. татар назвалі роднай мовай беларускую *(гэта тутэйшыя татары)*.

Паводле апошняга перапісу насельніцтва (*1999 г.),* у Рэспубліцы Беларусь пражывалі 10.089 татар. На тэрыторыі Беларусі, гэтаксама, як і ў суседніх Літве і Польшчы, татары расселены дысперсна. Найбольшыя абшчыны татар знаходзяцца ў Мінску і Мінскай вобласці (3841 чал.), у Гродзенскай вобласці (*2155 чал.),* Віцебскай вобласці *(1258 чал.),* Гомельскай вобласці (*1127 чал.),* Брэсцкай вобласці (*933 чал.),* Магілёўскай вобласці (*775 чал.)*. 8327 татар жывуць у гарадах і 1762 у сельскай мясцовасці. 44 % ад агульнай колькасці ўсіх татараў складаюць жыхары Мінска і Мінскай вобласці, 23% – Гродзенскай вобласці, па 9% –

Віцебскай і Гомельскай абласцей, 8% – Брэсцкай і 7% – Магілёўскай вобласці.

Паступова сярод беларускіх татар адраджаецца святая вера – Іслам. На пачатку 2000 г. ў Рэспубліцы Беларусь было афіцыйна зарэгістравана 24 мусульманскія абшчыны. У гарадах Слонім і Навагрудак, Клецк, гарадскіх пасёлках Іўе, Смілавічы і Відзы дзейнічаюць мячэці. Нашы татары, якія 600 гадоў трымаліся Ісламу ў асяроддзі хрысціян, выклікаюць вялікую цікавасць ва ўсім свеце. І гэта робіць гонар талерантнаму беларускаму народу. Іслам, які татары тут зберaглі ў хрысціянскім асяроддзі, садзейнічаў захаванню супольнасці, вылучаў і вылучае нашу супольнасць. Менавіта з рэлігійнай сферай звязаны шматлікія традыцыі і звычаі тутэйшых татар.

Татары-мусульмане на Беларусі вераць у Аднаго, Адзінага Непараўнальнага Бога; у анёлаў, якіх стварыў Бог; у пракокаў, праз якіх Бог перадаў Свае адкравенні чалавецтву; ва ўсе пасланні Гасподнія; у Дзень Суда, калі кожны чалавек будзе адказваць за свае ранейшыя справы; у абсалютную ўладу Бога над лёсам чалавецтва; у замагільнае жыццё. Мусульмане вераць у прарокаў, начынаючы ад Адама, затым Ноя, Аўраама, Ісмаіла, Іакава, Іосіфа, Майсея, Аарона, Давыда, Саламона, Іллю, Іаана Хрысціцеля і Іісуса *(мір ім!)*. Але апошнім пасланнем Бога сталі адкравенні, перададзеныя прароку Мухаммеду *(мір яму!)* праз Гаўрыіла. Мухаммед *(мір яму!)* іх запомніў на памяць, затым дыктаваў сваім прыхільнікам. Запісы пісцоў былі перапраўлены пры яго жыцці. Ні адзін з 114 раздзелаў *(сур)* не быў зменены на працягу стагоддзяў, так што Кур'ан ёсць той унікальны тэкст, які быў перададзены Мухаммеду *(мір яму!)* Божым цудам 14 стагоддзяў таму. Кур'ан – апошняе з адкравенняў Божых – галоўная крыніца веры і жыцця любога мусульманіна. У Кур'ане адлюстраваны ўсе хвалюючыя чалавека праблемы: мудрасць, дактрына, богаслужэнне, права, і перш за ўсё адносіны паміж Богам і Яго стварэннямі. У Кур'ане ёсць таксама ўказанне чалавеку, як правільна паводзіць сябе і як пабудаваць справядлівае грамадства.

Другой, пасля Кур'ана сакральнай крыніцай Ісламу з'яўляецца Сунна – прыклад жыцця прарока Мухаммеда *(мір яму!)* як узор і кіраўніцтва для ўсей мусульманскай абшчыны. Сунна складаецца з хадзісаў – надзейным чынам зафіксаваных паданняў аб словах і дзеяннях Прарока *(мір яму!)*. Вось толькі некаторыя паданні слоў *(хадзісы)* прарока Мухаммеда *(мір яму!)*. Прарок *(мір яму!)*

казаў: *"Будзьце міласэрнымі адзін да аднаго і Бог будзе міласэрны да вас".*

"Ніхто з вас не верыць па-сапраўднаму, пакуль не пажадае свайму брату таго, чаго жадае самаму сабе"; "Той хто сыты, пакуль сусед яго галодны, той не вернік";

Моцны не той, хто збівае іншых, сапраўды моцны той, хто кантралюе сябе ў гневе"; *"Бог не судзіць цябе па твайму абліччу, выглядзе. Ён уважліва ўзіраецца ў твае сэрца, твае справы"* і г.д.

У ісламскім свеце няма дамоў для састарэлых. Клопат пра бацькоў у самы цяжкі перыяд іх жыцця лічыцца за гонар і нагодай для найбольшага духоўнага развіцця. Бог патрабуе, каб мы не толькі маліліся за сваіх бацькоў, але і ставіліся да іх з любоўю і пяшчотай і памяталі, што, калі мы самі былі малымі дзецьмі, яны любілі нас больш чым сябе. Маці карыстаецца павагай і пашанай. Прарок (*мір яму!*) вучыў, што рай знаходзіцца "каля ног маці".

Паводле Ісламу служэнне бацькам з'яўляецца абавязкам. Лічыцца недапушчальным выказваць якое-небудзь незадавальненне, калі пажылыя – не па сваей віне – становяцца "цяжкімі". У Кур'ане сказана:

"І рашыў твой Гасподзь, каб вы не пакланяліся нікому, акрамя Яго, і будзьце добрымі да бацькоў. Калі дажыве ў цябе да старасці адзін з іх ці абое, то не кажы ім словы, якія могуць выклікаць незадавальненне, і не папракайце іх, але звяртайцеся да іх з добрым словам" (*Кур'ан, сура 17, аят 24*).

Як і Хрысціянства, Іслам дазваляе ваяваць для самаабароны, абароны веры і тых, хто быў сілай вымушаны пакінуць свой дом. Іслам устанавіў строгія правілы вядзення вайны, забараняючы знішчэнне мірных грамадзян, ураджаю, дрэў і жывёлы. З пункту гледжання Ісламу, несправядлівасць панавала б, калі б добрыя людзі не былі б гатовыя рызыкаваць жыццём за справядлівую справу. У Кур'ане сказана:

"Змагайцеся на шляху Аллага з тымі, хто змагаецца з вамі, але не пераступайце мяжы дазволенага,– сапраўды, Аллах не любіць тых, хто пераступае" (*Кур'ан, сура 2, аят 190*).

Такім чынам, ваяваць можна толькі ў крайнім выпадку, і нават тады неабходна выконваць умовы, вызначаныя Божым правам. Паняцце "джыхад" (*свяшчэнная вайна*) літаральна азначае "намаганне", "барацьба". Мусульмане вераць, што ёсць два тыпы джыхаду. У другім значэнні ён увасабляецца як унутраная барацьба з эгаістычнымі жаданнямі, як мэта дасягнення ўнутранага спакою.

Татара-мусульмане Беларусі не жывуць ізалявана ад астатняга грамадства. Закранаючы ўзаемаадносіны мусульман з "уладальнікамі

пісання", г.зн. цвёрдымі паслядоўнікамі Маісея і Ісуса, тымі вернікамі, якія існавалі да ўзнікнення Ісламу, або застаюцца прыхільнікамі іншых пасланняў Усявышні Аллаг у Свяшчэнным Кур'ане вучыць нас, мусульман, будаваць гэтыя адносіны на грунце міру, дабрыні і цярпімасці.

У Кур'не гаворыцца:

«І не спрачайцеся з уладальнікамі Кніг інакш як чым-небудзь лепшым, акрамя тых з іх якія несправядлівыя. І скажы: "Мы веруем у тое, што было абкрыта нам і ў тое, што было адкрыта вам; і наш Бог – Адзіны і мы яму аддаёмся» (29:46)

У другім аяце Усявышні Аллаг кажа:

"Не забараняе вам Аллах у адносінах да тых, якія не змагаліся супраць вас з-за веры вашай, і якія вас не выганялі з дамоў вашых,– аказваць гасціннасць ім і паступаць з імі справядліва, бо любіць Аллах справядлівых." (60:8).

Мусульмане Беларусі, як і ўсяго сьвету вельмі занепакоены і ўсхваляваны тымі крывавымі падзеямі, якія адбываюцца ў свеце. Наша рэлігія лічыць вайну пажарам, які трэба тушыць. Усявышні Гасподзь гаворыць у Свяшчэнным Кур'ане: *"Сапраўды ўсе хто веруе – у адзіным братэрстве, а таму мірыце вашых братоў. Страшыцеся Бога і мажліва тады Бог будзе да вас міласэрдным" (49:11)*

Агульнавядома, што Хрысціанства і Іслам, разам з Іўдаізмам маюць агульнае паходжанне, ад агульнага прабацькі *(продка)* Аўрама *(Абрама, Абрагама або каранічнага Ібрагіма)* – бацькі ўсіх продкаў. Прарокі гэтых рэлігій – прамыя нашчадкі яго сыноў: Мухамед *(Мір Яму!)* паходзіць ад старэйшага сына Аўраама-Ісмаіла *(алейгі салям!)*, а Маісей і Ісус *(Мір ім абоім!)* ад малодшага Ісаака *(Мір Яму!)*.

Беларускія татары-мусульмане жывуць у міры і згодзе з усімі народамі нашай любай маці Беларусі.

Але за мінулыя дзесяцігодзі таталітарнае праўленне падарвала асновы веры беларускіх татар.

Савецкая ўлада ў БССР зрабіла ўсё для разбурэння традыцыйнага жыццёвага ўкладу татарскага насельніцтва Беларусі, а таксама цэнтраў захавання этнаканфесійнай спецыфікі гэтага насельніцтва. У першыя гады савецкай улады былі закрыты мусульманскія школы пры мячэцях. Крыху пазней, змагаючыся з праявамі рэлігійнасці, пачалі таксама закрываць мячэці. Нягледзячы на аддзяленне царквы ад дзяржавы ўзмацнілася яе *(дзяржавы)* умяшанне ў рэлігійнае жыццё. 26 лютага 1922 года была апублікавана пастанова ЦВК, якая прапанавала канфіскаваць усе царкоўныя

каштоўнасці для дапамогі галадаючым Паволжа. Для яе ажыццяўлення была створана спецыяльная камісія на чале з А.Р. Чарвяковым. Разам з храмамі іншых канфесій былі абрабаваны і мячэці. Апошнія каштоўнасці былі ўзяты з мячэцяў у Смілавічах, Капыля, Мінску і Узды. У наступныя гады ўзмацніўся ўціск на ўсе канфесіі. Вернікі асабліва гэта адчулі, калі ў грамадскую думку пачала ўкараняцца "тэорыя" абвастрэння класавай барацьбы ў працэсе пабудовы сацыялізму. Лічылася, што вернікі прымаюць актыўны ўдзел у барацьбе супраць мерапрыемстваў дзяржавы, з'яўляюцца актыўнай контррэвалюцыйнай сілай. Сталін у гутарцы з амерыканскай рабочай дэлегацыяй у верасні 1927 г. адзначыў, што партыя не павінна быць нейтральнай "у адносінах да рэакцыйнага духавенства, якое атручвае сумленне працоўных мас". Антырэлігійная прапаганда на сталінскай мове азначала разбурэнне храмаў, у тым ліку мячэцяў, мусульманскіх школ, арышт і фізічнае знішчэнне мусульманскіх духоўных асоб, прадстаўнікоў татарскай інтэлігенцыі. Усё гэта было пастаўлена ў цэнтр дзейнасці партыйна-дзяржаўных органаў Беларусі і прывяло беларускіх татар да мяжы знікнення як самабытнага этнасу. Шмат татараў былі незаконна асуджаны сталінскім рэжымам і знаходзіліся ў лагерах Поўначы, Сібіры, Казахстана і Далёкага Усходу. Каля 1 000 татараў загінулі на франтах Другой сусветнай вайны. Многія татары-мусульмане баючыся, што іх можа напаткаць лёс крымскіх татараў, каб не быць дэпартаванымі, выехалі ў замежныя краіны.

За гады савецкай улады прыйшла ў заняпад і мусульманская культура беларускіх татар. З 19 мячэцяў, што дзейнічалі на тэрыторыі Заходняй Беларусі перад Другой сусветнай вайной, засталася толькі адна ў г.п. Іўе, Гродзенскай вобласці. Бадай апошняй, у 1962 годзе была зруйнавана Мінская мячэць, што стаяла на Татарскім канцы горада на месцы калісьці драўлянай *(1599 г.)*. Прыкладна ў гэты час былі знішчаны мізар *(татарскі могільнік)* і татарскія агароды. Зніклі і вуліцы Малая Татарская і Вялікая Татарская – іх перайменавалі ў Дзімітрава і Калгасную.

Гэтакі ж сумны лёс спасціг і татарскія мізары. Цяжка сказаць колькі іх уцалела сёння. Аб маральнасці жывых можна меркаваць па адносінах да памерлых. А становішча могілак у той або іншай ступені вызначае і становішча грамадства. Па падліках С. Крычынскага у 1938 г. толькі на тэрыторыі трох ваяводстваў – Віленскага, Наваградскага і Беластоцкага знаходзілася 68 мізараў. "Мусульманскі каляндар" на 1939 г. называў лічбу 71. Найбольшая колькасць іх прыпадала на Наваградскае ваяводства – 47.

Ужо тады знікла шмат старых мізараў і толькі ўцалелыя магілы сведчаць аб іх даўнім існаванні. Адной з прычын поўнага знішчэння колішніх мізараў сталася Першая сусветная вайна. Немцы рылі там траншэі і рабілі бетонныя акопы. Такія збудаванні яшчэ і сёння захоўваюцца ў некаторых мясцовасцях (*напрыклад мізар у в. Ластаі, каля Ашмян*). Пазней у мясцовасцях, дзе ўжо не жылі татары, іх могілкі станавіліся ахвярамі прагнасці і ўсёеднасці. Надмагільныя помнікі ў шэрагу раёнаў рэспублікі забіраліся на будаўніцтва дарог, фундаменты калгасных жывёлагадоўчых ферм. Само святое месца займалася пад выпас жывёлы або заворвалася (*Сіняўскі мізар*). Паводле звестак сябра Беларускага згуртавання татараў-мусульман "Аль-Кітаб", настаўніка са Смаргоншчыны У. Прыхача падчас будаўніцтва да Алімпійскіх гульняў шашы Мінск – Вільня, многія "перашкоды" на шляху былі разбураны і назаўсёды ліквідаваны як "дробязі". Гэтымі "дробязямі" з'явіліся старыя татарскія могілкі каля вёскі Гамзічы. Такіх могілак было знішчана двое. *"Магу заўважыць і аб тым,* – піша У. Прыхач,– *што за апошнія гады ў тых мястах адбылося пяць дарожных аварый з ахвярамі, што парадзіла ў мясцовых жыхароў адчуванне фатальнага адказу за ўздзеяннае бездумным начальствам".*

Зруйнаваны мізар і ў Капылі. Выпівохі з недалёкай забягайлаўкі прыходзяць сюды "адпачыць". Жалю годны і татарскія магілы, многія помнікі вывернуты, разбітыя. Толькі нядаўна мізар агароджаны. У канцы 60-х гадоў быў гвалтоўна знішчаны мізар у Мінску. На месцы мізара разбілі сквер, дзе выгульваюць сабак. Зберагласся толькі адна магілка – Х.М. Александровіча – актыўнага ўдзельніка мінскага антыфашысцкага падполля. Для яе захавання прыйшлося шмат намаганняў прыкласці нашчадкам нябожчыка, многа разоў паабіваць парогі тагачаснага высокага начальства. Спіс разбурэнняў і заняпад можна падаўжаць і падаўжаць, тым больш, што татарскія паселішчы былі ў розных кутках Беларусі. Без перабольшвання трэба адзначыць, што таталітарнае праўленне ў СССР прывяло да заняпаду татарскай меншасці на Беларусі, паставіла яе на мяжу знікнення. За пасляваенныя гады рэзка скарацілася татарскае насельніцтва ў месцах іх ранейшага кампактнага пражывання. Калі, напрыклад, у г.п. Відзы, Браслаўскага раёна Віцебскай вобласці ў 1938 годзе жыло 760 татар, то сёння іх налічваецца менш за 50 чалавек, у г. Слоніме было 413 чалавек, сёння толькі 96, у г. Навагрудку адпаведна 766 і 316, у г.п. Мядзель 250 і 90, у г.п. Докшыцы 460 і каля 50. У вёсцы Даўбучкі Смаргонскага раёна жыло 408 чалавек. Цяпер там застаўся толькі

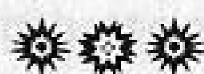
адзін татарын (*Радкевіч Аляксандр Адамавіч*). Даўбуцішская мячэць, якая была пабудавана яшчэ ў 1557 годзе і лічылася ў Польшчы помнікам гісторыі і культуры, разбурылася. У 1991 годзе рэшткі мячэці былі перавезены пад Мінск, дзе да сённяшняга дня яна не аднаўляцца ў музеі драўлянага дойлідства.

Урбанізацыя насельніцтва прывяла да рэзкага скарачэння татарскай сям'і. Калі да Другой сусветнай вайны (*паводле перапісу 1926 года*) сярэдняя статыстычная татарская сям'я складала 8–10 чалавек, то сёння 3,2 (*у горадзе*) і 3,9 (*у сельскай мясцовасці*). Назіраецца агульная тэндэнцыя зніжэння натуральнага прыросту, выкліканая з аднаго боку зніжэннем нараджальнасці, з другога – высокай смяротнасцю сярод беларускіх татар (*асабліва ў рэгіёнах забруджаных радыёнуклідамі - г.п. Іўе ды інш.*). Калі ў бліжэйшы час не будуць прыняты дзяржаўныя праграмы па захаванню гэтага рэліктавага народа, беларускія татары хутка знікнуць як этнас.

Беларускія татары, як і ўсе мусульмане вераць, што жыццё на гэтым свеце не што іншае, як выпрабаванне, падрыхтоўка да будучага жыцця ў царстве нябесным. Вера ў Дзень Суда, уваскрашэнне, рай і пекла з'яўляюцца адной з асноў Ісламу. Прарок (*мір яму!*) вучыў, што ёсць тры рэчы, якія дапамагаюць чалавеку пасля яго смерці: міласціна, якую ён даваў, веды, якія ён перадаў іншым, малітвы, якія чытаюць за яго душу набожныя дзеці. Мусульманская рэлігія для беларускіх татар – гэта нацыянальная спадчына і крыніца этнічнага адраджэння. Іслам дае сваім вернікам пачуццё паўнаты і радасці жыцця, вучыць берагчы чалавека і навакольнае асяроддзе, гуманізуе сферу сямейна-бытавых адносін, узбагачае культуру народа. Беларускія татары вывучаюць гісторыю свайго народа і сваей радзімы – Беларусі, паважаюць нацыянальныя сімвалы, над якімі разам з беларускім і іншымі народамі яны змагаліся супраць іншаземных захопнікаў і прыгнятальнікаў. У сваіх штодзённых малітвах беларускія татары просяць Бога быць літасцівым і міласэрдным да зямлі, на якой яны жывуць і якая ім стала радзімай, і да людзей, якіх татары лічаць сваімі братамі.

Мір Вам, міласць Аллага Усявышняга і Яго блаславенне!

Ібрагім Канапацкі



Обзор республиканских и российских средств печати, посвященных исламу, с 1 по 25 января 2000 года

Как общеизвестно, Ислам – это религиозное учение и образ жизни сегодня интернационализирован, его почти что исповедуют все нации и народы в большем или меньшем числе, но на всех континентах, где живут люди; Ислам является настоящим и действительным наследием всего человечества, это однозначно - что эта вера высокого и трезвого разума, великой и вдохновлённой эрудиции, это настоящая чистота и мораль, добрые отношения и ответственность, порядок и действительная помощь больному, бедному, сирому, это принятие в житьё всего того, что исповедует верующий в Аллаhа.

На Беларуси на сегодня зарегистрированы 2 ветви Ислама это суннизм, который испокон веков исповедуют белорусские татары-мусульмане и некоторые другие народы в своём большинстве, и шиизм.

Люди, которые исповедуют Ислам, живут надеждами, мечтами и мыслями, что государство, как родная мать, также вдохновит и поможет своей любовью и поддержкой, тем же уважением и вниманием, как, например, это на официальном уровне делается с православием и как вынуждены делать с католицизмом, с разными протестантскими сектами.

Делая обзор средств печати, мы внимательно взяли на свой просмотр и изучение такие издания, как:

- "Труд-7" с региональным изданием "Труд в Беларуси";
- "АиФ. Я – молодой";
- "Советская Белоруссия";
- "Звязда";
- "Народная газета";
- "Народная воля";
- "Народная трибуна" (*г.Брест);*
- "Белорусская деловая газета";
- "Культура";
- "Республика";
- "Glos znad Niemna" (*г.Гродно)*.

Как показывает их анализ, государственная печать, как мачеха, в первом месяце этого года отнеслась к наиважнейшим событиям у мусульман страны – это ход САУМа в священный месяц Рамадан, наиважнейшие ночи в нём (*Кадыр-ночь*) и празднование Ид аль-фитр (*праздник разговения*).

В печати на 2000 г. были представлены все православные и католические праздники, а про мусульманские не дали ни одной строчки. И это при том, что Ислам входит в число мировых религий. Правда, газета "Труд – 7" (*13–19 января 2000 г.*) не забыла: *"Мусульмане празднуют Новый год 6 апреля, на их календаре пока 1400 г."* (*№1*).

Из немусульманских изданий только газета поляков на Беларуси "Глос знад Нёмна" ("*Glos znad Niemna*") не забыла про Праздник разговения у мусульман и 6 января 2000 г. напечатала очень тёплые и дружеские заметки под названием: "7 stycznia 2000 roku – Id al-Fitr U przyijaciol Tatarow" (*№ 2*). (*7 января 2000 г. - Ид аль-фитр у друзей татар*). Коротко, но ясно поданы главные вести для татар-мусульман Беларуси, Литвы и Польши, как и когда будет отмечаться Рамадан-Байрам, рассказано также и о закяте.

Конечно, такое внимание газеты "Глос знад Нёмна" настоящим бальзамом легло на души и сердца верующим Ислама. Как мне стало известно, руководство Мусульманского религиозного объединения в РБ направило своё письмо признательности на адрес газеты за такую похвальную инициативу.

В газете "Республика" (*№ 3*) за 4 января 2000 г. наше внимание под рубрикой "Религия" привлекла статья "Без срока давности", где говорится о протягивающейся реакции на "Сатанинские стихи" Салмана Рушди. В газете говорится:

«Полтысячи иранских экстремистов выразили готовность продать собственную почку, чтобы собрать средства на финансирование убийства британского писателя Салмана Рушди, 10 лет назад приговорённого к смерти за книгу "Сатанинские стихи", в которой лидер исламской революции Аятолла Хомейни усмотрел богохульство в отношении Ислама. Во имя нормализации отношений с Соединённым Королевством правительство Ирана дезавуировало в прошлом году фатву Хомейни. Однако члены одной исламской группировки не согласились с этим жестом примирения и объявили сбор средств на "святое дело" путём продажи собственных почек. В общей сложности 508 человек, среди которых

6 граждан иных стран, собираются участвовать в этой акции. В Иране продажа человеческих органов разрешена официально».

Что тут можно сказать, сначала газета говорит об иранских экстремистах, а потом внимание читателей переводится, что это инициатива «одной исламской группировки».

Вот так идёт знакомая подготовка общественного мнения, чтобы за каждым экстремистом видели образ исламизма...

В газете "Народная воля" от 11 января 2000 г. *(№4)* позицию и политику нашей страны в отношении к той или другой религии хорошо выразил председатель Управления Мусульманского религиозного объединения в РБ муфтий Исмаил Александрович: *«Президента страны выбирали все граждане Беларуси, в том числе и мы, белорусские мусульмане. И поэтому обидно слышать сегодня такие высказывания руководства, в частности господина Заметалина, об том, что государство должно поддерживать православие, потому что другие конфессии имеют солидную поддержку из-за границы.*

Известно, после атеистичного периода мы получили свободу. Нас уже не преследуют за то, что ходим в мечети, молимся, арендуем помещение. Это очень хорошо, но хотелось бы, чтобы руководство государства равнозначно относилось ко всем религиозныя течениямй».

Но уже в следующем (*№ 5*) номере от 12.О1. 2000 г. та же "Народная воля" своим заголовком "Мусульмане в Индонезии призывают к священной войне" обычный местный конфликт, который тут не угасает давно между христианами и мусульманами, преподносит как ужасные намерения только одной части населения, конечно, мусульман... (*Это перепечатывание с Би-Би-Си*).

Издание "Белорусская деловая газета", которое ведёт правдивые репортажи с жестокой войны между Россией и свободолюбивой Ичкерией, напечатало (см. № 6) под рубрикой "Этнические конфликты" материал Сергея Вераса "Президент-мусульманин отказался поддержать джихад". В нём есть "Справка "БДГ" об Индонезии, из которой мы узнаём, что *«90% индонезийцев – мусульмане. К слову, в Индонезии проживает мусульман гораздо больше, чем в любой стране мира».* А всего в стране населения около 210 млн. человек и больше 150 народов, говорящих больше чем на 1 тысяче разных языков и диалектов. Разговор С. Верас ведёт об межэтническом, межконфессиональном конфликте, возникшем на Молукских островах, об позиции президента Индонезии Абдурахмана Вахида – мусульманина, который выступает за религиозную тер-

Как показывает их анализ, государственная печать, как мачеха, в первом месяце этого года отнеслась к наиважнейшим событиям у мусульман страны – это ход САУМа в священный месяц Рамадан, наиважнейшие ночи в нём (*Кадыр-ночь*) и празднование Ид аль-фитр (*праздник разговения*).

В печати на 2000 г. были представлены все православные и католические праздники, а про мусульманские не дали ни одной строчки. И это при том, что Ислам входит в число мировых религий. Правда, газета "Труд – 7" (*13–19 января 2000 г.*) не забыла: *"Мусульмане празднуют Новый год 6 апреля, на их календаре пока 1400 г."* (*№1*).

Из немусульманских изданий только газета поляков на Беларуси "Глос знад Нёмна" ("*Glos znad Niemna*") не забыла про Праздник разговения у мусульман и 6 января 2000 г. напечатала очень тёплые и дружеские заметки под названием: "7 stycznia 2000 roku – Id al-Fitr U przyijaciol Tatarow" (*№ 2*). (*7 января 2000 г. - Ид аль-фитр у друзей татар*). Коротко, но ясно поданы главные вести для татар-мусульман Беларуси, Литвы и Польши, как и когда будет отмечаться Рамадан-Байрам, рассказано также и о закяте.

Конечно, такое внимание газеты "Глос знад Нёмна" настоящим бальзамом легло на души и сердца верующим Ислама. Как мне стало известно, руководство Мусульманского религиозного объединения в РБ направило своё письмо признательности на адрес газеты за такую похвальную инициативу.

В газете "Республика" (*№ 3*) за 4 января 2000 г. наше внимание под рубрикой "Религия" привлекла статья "Без срока давности", где говорится о протягивающейся реакции на "Сатанинские стихи" Салмана Рушди. В газете говорится:

«Полтысячи иранских экстремистов выразили готовность продать собственную почку, чтобы собрать средства на финансирование убийства британского писателя Салмана Рушди, 10 лет назад приговорённого к смерти за книгу "Сатанинские стихи", в которой лидер исламской революции Аятолла Хомейни усмотрел богохульство в отношении Ислама. Во имя нормализации отношений с Соединённым Королевством правительство Ирана дезавуировало в прошлом году фатву Хомейни. Однако члены одной исламской группировки не согласились с этим жестом примирения и объявили сбор средств на "святое дело" путём продажи собственных почек. В общей сложности 508 человек, среди которых

6 граждан иных стран, собираются участвовать в этой акции. В Иране продажа человеческих органов разрешена официально».

Что тут можно сказать, сначала газета говорит об иранских экстремистах, а потом внимание читателей переводится, что это инициатива «одной исламской группировки».

Вот так идёт знакомая подготовка общественного мнения, чтобы за каждым экстремистом видели образ исламизма...

В газете "Народная воля" от 11 января 2000 г. *(№4)* позицию и политику нашей страны в отношении к той или другой религии хорошо выразил председатель Управления Мусульманского религиозного объединения в РБ муфтий Исмаил Александрович: *«Президента страны выбирали все граждане Беларуси, в том числе и мы, белорусские мусульмане. И поэтому обидно слышать сегодня такие высказывания руководства, в частности господина Заметалина, об том, что государство должно поддерживать православие, потому что другие конфессии имеют солидную поддержку из-за границы.*

Известно, после атеистичного периода мы получили свободу. Нас уже не преследуют за то, что ходим в мечети, молимся, арендуем помещение. Это очень хорошо, но хотелось бы, чтобы руководство государства равнозначно относилось ко всем религиозныя течениямй».

Но уже в следующем *(№ 5)* номере от 12.О1. 2000 г. та же "Народная воля" своим заголовком "Мусульмане в Индонезии призывают к священной войне" обычный местный конфликт, который тут не угасает давно между христианами и мусульманами, преподносит как ужасные намерения только одной части населения, конечно, мусульман... (*Это перепечатывание с Би-Би-Си*).

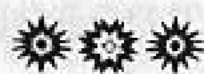
Издание "Белорусская деловая газета", которое ведёт правдивые репортажи с жестокой войны между Россией и свободолюбивой Ичкерией, напечатало (см. № 6) под рубрикой "Этнические конфликты" материал Сергея Вераса "Президент-мусульманин отказался поддержать джихад". В нём есть "Справка "БДГ" об Индонезии, из которой мы узнаём, что *«90% индонезийцев — мусульмане. К слову, в Индонезии проживает мусульман гораздо больше, чем в любой стране мира».* А всего в стране населения около 210 млн. человек и больше 150 народов, говорящих больше чем на 1 тысяче разных языков и диалектов. Разговор С. Верас ведёт об межэтническом, межконфессиональном конфликте, возникшем на Молукских островах, об позиции президента Индонезии Абдурахмана Вахида – мусульманина, который выступает за религиозную тер-

пимость. Материал интересный и познавательный. Служит добрым примером ответственности автора за написанное.

В то же время неприятное ощущение возникает от большой статьи известного, "рядящегося сегодня в тогу демократа", бывшего белорусского партократа и писателя Алеся Петрашкевича под названием "Если не умом, то чем же понять Россию?" (*экскурс в историю*), напечатанный в "Народной воле" от 18.01. 2000 г. (*№ 7*). Написан он неуважительно и к России, и к Золотой Орде. Последней он придумал слово, которое в мою голову не укладывается –"чумазлаев". И дальше во всех бедах и неприятностях Великого княжества Литовского, Русского и Жамойцкого он считает не собственную разъединённость "верхов" и "низов" в поклонении Богу, государственную недисциплинированность и предательство денационализованной знати, другие проблемы, а: *"И потекли потоки полонённых единоверцев в пределы Московии, туда же потянулись и бесконечные обозы с награбленным в "отчих пределах" добром-скарбом. Христианско-мусульманская орда (подчеркнуто мной. – **М.М.**) "спасала" православных меньших братьев от "неверных" ромеев"*. Тяжело после этого писать и говорить, знает ли вообще всемирную историю Алесь Петрашкевич?! Но, как видно, «Народная воля» даёт добро бессистемной и ненаучной нелепице.

Газета "Культура" в материале «Памятник пекарю Марку Эурисаку» (*22–28 января 2000 г.*) в начале и в конце вспоминает статью «Литовско-татарские Тафсиры как объект интерференциального исследования» Пауля Сутера (*№ 8*), что в квартальнике «Байрам. Татары на земле Беларуси», а также про Вторую международную научно-практическую конференцию «Исламская культура татар-мусульман Беларуси, Литвы и Польши и её взаимосвязь с белорусской и другими культурами» (*19–20 мая 1995 г.*), про выход двухтомника после этой конференции и про другой материал П. Сутера «Существует ли белорусский перевод Корана (*Тефсир*)?»

Как видно, за исключением только некоторых изданий, в сознание и подсознание средства печати тихо, но постоянно и продуманно "втискивают" негатив на Ислам.



«Усе рэлігіі аднолькава важныя. І дамінуючай быць не можа»

У сваім інтэрв'ю перад паездкай у Віфлеем Аляксандр Лукашэнка сказаў, што ён талерантны ў сэнсе рэлігійнай цярплівасці. Але усё ж такі зазначыў, што дамінуючай рэлігіяй з'яўляецца праваслаўе і гэта трэба ўлічваць. Дык як жа выглядае сёння рэлігійная сітуацыя ў Беларусі? І якія яны, узаемаадносіны дзяржавы і царквы?

Ізмаіл Аляксандровіч, старшыня Упраўлення мусульманска-га рэлігійнага аб'яднання ў Рэспубліцы Беларусь:

– Прэзідэнта краіны выбіралі ўсе грамадзяне Беларусі, у тым ліку і мы, беларускія мусульмане. І таму крыху крыўдна чуць сёння такія выказванні кіраўніцтва, у прыватнасці спадара Замяталіна, аб тым, што дзяржава, маўляў, павінна падтрымліваць праваслаўе, таму што іншыя канфесіі маюць салідную дапамогу з-за мяжы.

Вядома ж, пасля атэістычнага перыяду мы атрымалі свабоду. Нас ужо не праследуюць за тое, што ходзім у мячэці, молімся, арандуем памяшканне. Гэта вельмі добра. але хацелася б, каб кіраўніцтва дзяржавы аднолькава ставілася да ўсіх рэлігійных плыняў.

Якаў Гутман:

– На мой погляд, сёння ў рэспубліцы праводііцца палітыка дзяржаўнага антысемітызму. Упершыню ў пасляваенныя гады я ўздымаў яўрэйскае пытанне на сесіі Вярхоўнага Савета 20 кастрычніка 1996 года. І праблемы, якія я тады акрэсліў, не толькі не вырашыліся, а і значна абвастрыліся з-за пазіцыі, занятай кіраўніцтвам дзяржавы.

У святых для нас будынках праходзяць выставы гадзюк, пітонаў, ладзяцца спектаклі. Сінагога, пабудаваная ў Слоніме 300 гадоў таму, выконвае функцыю грамадскага туалета. У Мінску вуліца Яўрэйская працягвае насіць назву Калектарнай, на вуліцы Іерусалімскай ёсць толькі адзін будынак – каналізацыйная насосная станцыя. Нам таксама недаюць дазволу на прывядзенне ў парадак могілак ахвяраў нацызму.

У рэспубліцы робіцца ўсё магчымае, каб не даць адрадзіцца яўрэйскай нацыянальнай самасвядомасці. Робяць пагромы на могілках, падпальваюці сінагогі. І ніколі афіцыііныя ўлады не асудзілі ўзрастаючай хвалі антысемітызму. Тут для яўрэяў склаліся самыя нецярплівыя ўмовы ў параўнанні з усімі іншымі дзяржавамі, што існуюць на тэрыторыі былога Савецкага Саюза.

Кастусь Тарасэвіч, старшыня Мінскага абласнога аддзеля Саюза палякаў на Беларусі:

– Мы, палякі каталіцкага веравызнання, крытычна ставімся да пастаноўкі пытання "дамінуючая рэлігія". Для нас усе рэлігіі аднолькава важныя, незалежна ад колькасці веруючых у гэтай дзяржаве. Што датычыць дамінуючай ролі праваслаўных, то я лічу, што тут ёсць вялікія скажэнні нават у статыстыцы апошніх гадоў. Намі было даказана, што каля трох мільёнаў двухсот тысяч людзей каталіцкага веравызнання сёння пражываюць на тэрыторыі Беларусі. І таму мы не згодныя з тым, што 80 працэнтаў грамадзян краіны – праваслаўныя. Калі дадаць яшчэ ўніятаў, мусульман, пратэстантаў, то атрымліваецца, што каля чатырох мільёнаў беларусаў – не праваслаўнага веравызнання.

З аднаго боку, мы, каталікі, асаблівага ціску з боку ўлад не адчуваем. Але з другога, некаторыя нашы ініцыятывы сустракаюць пратэст улад. Да прыкладу, спыняюцца ўсе нашы намаганні па запрашэнні святарслужыцеляў з Польшчы і іншых дзяржаў. А іх у нас, дарэчы, вельмі нестае. І праходзіць гэта пад выглядам таго, што, маўляў, з дапамогай польскіх святароў адбываецца апалячванне беларускага нассльніцтва.

Але гэта няпраўда, бо нашы абрады ў большасці сваёй праходзяць на беларускай мове.

Вячаслаў Сіўчык, намеснік старшыні БНФ:

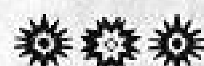
– Я не бачу рэлігійнай праблемы для беларускага грамадства. Ёсць асабістыя праблемы ў чалавека, які з'яўляецца сёння нелегітымным прэзідэнтам. Справа ў тым, што ён праводзіць спрадвечную прарасійскую імперскую палітыку, і, згодна з ёю, тыя, хто не прытрымліваюцца дзяржаўнай рэлігіі і ў дадзеным выпадку не падпарадкоўваецца расійскай праваслаўнай царкве, з'яўляюцца іншародцамі.

Антысемітызм, знішчэнне беларускага этнасу, закрыццё беларускіх школ, праслед апазіцыйных палітыкаў – усе гэтыя факты, якія за апошнія пяць гадоў сталі відавочнымі, тлумачацца маскоўскай палітыкай, якую сёння ажыццяўляе Лукашэнка. Уся праблема толькі ў ім.

Цікава, што сам Аляксандр Рыгоравіч нават не ўтойвае таго, што з'яўляецца праваслаўным атэістам. І адначасова ён выкарыстоўвае царкву ў сваіх палітычных мэтах...

Вольга Класкоўская

«Народная воля», №4, 11 студзеня 2000 г.



О Ваххабизме и ваххабитах

"Ваххабизм", "ваххабиты". Эти слова за последние годы прочно вошли в лексикон средств массовой информации, политических и общественных деятелей, руководителей правоохранительных органов России. Им придается самый разнообразный смысл, к "ваххабитам " причисляются люди и группы, не имеющие ничего общего между собой. "Ваххабиты" зачастую предстают людьми, не примыкающими к имеющимся в исламе двум течениям, людьми, не воспринимающими существующий светский строй и образ жизни, стремящимися создать "исламское государство". Считается, что они во имя достижения поставленной цели готовы на любую жестокость, терроризм и экстремизм, отличаются нетерпимым отношением ко всему, не соответствующему их миропониманию. Существует и такое мнение: отечественных "ваххабитов" вдохновляет, им покровительствует Королевство Саудовская Аравия, где ваххабизм является государственной идеологией.

Судя по всему, нет единого понимания этого явления и среди самих мусульманских деятелей.

Что на самом деле скрывается за явлением, которое у нас принято называть "ваххабизмом"? Когда и почему он возник, появился в России, СНГ? Имеет ли "ваххабизм" вообще, и в России в частности, теоретическую основу, четкую идеологическую платформу? Насколько действия "ваххабитов" соответствуют учению ислама, шариату? Как относятся к ним, их действиям и стремлениям различные группы мусульман?

Наша редакция намерена регулярно освещать эти и другие вопросы, связанные с "ваххабизмом "и "ваххабитами ". В этом номере печатаем материал о причинах появления ваххабизма и его сути. В нем содержится ответ и на вопрос об отношении высших государственных деятелей Саудовской Аравии к ваххабизму. Материал представлен информационной фирмой "Дар аль-Кимам".

"Сообщаю тебе, что я, слава Аллаху, лишь последователь, а не творец чего-то нового..."

В начале XII века хиджры (*XVIII век от Рождества Христова — ред.)* Аравийский полуостров и многие другие страны пребывали в состоянии великого заблуждения. Наиболее опасными его проявлениями были попытки придать единому Аллаху сотоварищей, поклоняться помимо Аллаха различным обожествляемым творениям из числа живых и мертвых, а также предметам неорганической природы, обращаясь к ним с молитвой и просьбами о

помощи. Таухид (*вера в единого Аллаха, отрицание многобожия — **ред.***) оказался запятнанным извращавшими его верованиями, сопровождавшимися отходом от праведного пути пророка Мухаммада (*да благословит его Аллах и приветствует*). Произошло искажение обрядов, распространились различные ереси и невежество. Вот что пишет американский историк Лотруб Стюарт о положении ислама в Аравии в этот период:

*«Что касается религии, то ее окутал беспросветный мрак. Монотеизм, которому учил посланник (пророк Мухаммад — **ред.**), оказался скрыт под покровом глупости, состоящей из суеверий и суфийской шелухи. Мечети опустели, появилось множество невежественных самозванцев, разнообразных общин, куда вступила масса бедняков и несчастных, бредущих от одного места к другому, носящих на своих шеях различные амулеты, внушающих людям сомнительные и лживые мысли, склоняющие их к паломничеству к захоронениям "святых" и обманывающих народ рассказами о заступничестве, которое они якобы могут обрести, прикоснувшись к тленным могилам. Люди перестали замечать достоинства Корана. Если бы посланник вернулся на Землю в эту эпоху и увидел тех, кто выступает от имени ислама, он бы сильно разгневался».*

Однако Всевышний Аллах избрал из числа своих рабов тех, кто был призван возвратить людей на путь Аллаха (*да возвысится величие Его!*), начертанный в Его Великой Книге и Сунне милостивого и милосердного Пророка (*да благословит его Аллах и приветствует*). Таким человеком стал шейх Мухаммад ибн Абдель Ваххаб (*да будет милостив к нему Аллах*), выступивший в середине XVIII века с проповедью подлинного единобожия и отказа от ереси. Его призыв поддержал основатель династии Саудидов эмир Ад-Диръии имам Мухаммад ибн Сауд (*да будет милостив к нему Всевышний Аллах*). Аллах предопределил успех проповеди этого шейха: ее влияние охватило большую часть Аравийского полуострова и распространилось во множестве мусульманских стран. Такова была судьба истинного учения, призванного искоренить различные проявления многобожия и восстановить единобожие, освободив учение ислама о едином Боге от привнесенных в него ересей и суеверий.

Проповедь шейха Мухаммада ибн Абдель Ваххаба была отвергнута представителями некоторых сект, усмотревших в ней посягательство на господство их собственных еретических воззрений и суеверий. Они назвали ее "ваххабизмом", внушая людям, что это якобы чужое, привнесенное извне и ранее неизвестное мусульманам явление, и, стремясь оттолкнуть их от него, пустили

в оборот этот термин. Затем это понятие подхватили враги ислама, используя его в качестве средства, призванного расчленить исламскую общину и подорвать единство мусульман. Отвечая на эти клеветнические утверждения, шейх Мухаммад ибн Абдель Ваххаб в одном из своих посланий писал: *"Сообщаю тебе, что я, слава Аллаху, лишь последователь, а не творец чего-то нового. Моя вера и религия, данная Аллахом,– это вероучение, которым сунниты ("люди Сунны и согласия общины" – "ахль ас-сунна вальджамаа") будут руководствоваться вплоть до Дня вознесения. Его придерживаются мусульманские имамы, такие, как четыре имама (основатели четырех богословско-правовых школ, толков –* ***ред.****), а также их последователи. Я разъясняю людям истинную веру в Аллаха и предостерегаю их от поклонения праведникам – живым и мертвым, а также чему-либо иному. Я удерживаю их от того, чтобы они приносили жертвы, уповали на кого-то, поклонялись кому-либо, кроме Аллаха, и совершали другие поступки, право на которые имеет лишь Аллах, Которому не может быть придан в сотоварищи ни приближенный ангел, ни посланный пророк. Это именно то, к чему призывали все посланники – с первого до последнего – и чем руководствуются сунниты. (Практически все татары-мусульмане Беларуси являются суннитами –* ***ред.****)*. Таким образом, учение Мухаммада ибн Абдль Ваххаба – это учение, изложенное в Книге Аллаха и Сунне Его посланника и основанное на тех же принципах, которыми руководствовались праведные предки. Его последователи уважают всех четырех имамов и не проводят каких-либо различий между Маликом, аш-Шафии, Ахмедом и Абу Ханифой (*имена основателей богословско-правовых школ,–* ***ред.****)*. Все они заслуживают самого искреннего уважения.

Тем не менее, это учение продолжает подвергаться множеству лживых обвинений. Объектом этих несправедливых нападок служит в настоящее время и Королевство Саудовская Аравия.

"Мы никогда не согласимся с тем, чтобы кто-то называл нас "ваххабитами"

Основатель Королевства Саудовская Аравия король Абдель Азиз (*да будет милостив к нему Аллах)* в своей речи, которую он произнес в день благословенного праздника Ид аль-адха в 1365 г. хиджры (*1946 г.)*, заявил:

"Говорят, что мы – "ваххабиты". Истина, однако, в том, что мы традиционалисты (салафийун), сохраняющие свою религию. Мы следуем Книге Аллаха и Сунне Его посланника, и у нас, как и у других мусульман, есть только Книга Аллаха и Сунна Его посланника".

Служитель двух святынь, нынешний король страны Фахд ибн Абдель Азиз Ааль Сауд (*да сохранит его Аллах*) спустя многие годы был вынужден вновь разъяснить историю происхождения и сущность термина "ваххабизм". В своей вступительной речи на конференции министров информации исламских государств, созванной в г. Джидда в 1409 г. хиджры (*1988 г. от Рождества Христова*), он сказал:

"Многие печатные издания, выходящие в свет в нашем исламском и арабском мире, а также в мире западном и восточном, называют наше государство "ваххабитским". Одни, настроенные доброжелательно, употребляют этот термин как похвалу, другие, настроенные враждебно, — как порицание. Однако такого феномена, как "ваххабизм", не существует. Если кто-то хочет оскорбить нашу страну и ее народ, он может называть нас "ваххабитами". Но для нас признать это определение означало бы, что мы придерживаемся некоей доктрины, отличающейся от подлинного исламского вероучения. Того, что называется "ваххабизмом", не существует. Если же кто-то хочет приписать нам то, чего у нас нет, или унизить достоинство одного из мусульманских имамов, а именно — Мухаммада ибн Абдель Ваххаба, то он может именовать наше государство "ваххабитским". Но, повторяю, в нашей стране нет ничего, что давало бы основание называть ее "ваххабитским". Мы никогда не согласимся с тем, чтобы кто-то называл нас "ваххабитами". Это означало бы, что у нас какое-то особое учение... Это не так".

Так Служитель двух святынь король Фахд ибн Абдель Азиз Ааль Сауд (*да сохранит его Аллах*) в своей речи, которая считается официальным религиозным и политическим документом, разъяснил сущность ваххабизма, опираясь на исламское вероучение, в основе которого лежат Книга Аллаха и Сунна.

Выступая перед паломниками, прибывшими в священный дом Аллаха для совершения хаджа в 1411 г. хиджры (*1990 г. от Рождества Христова* — ***ред.***), Служитель двух святынь король Фахд ибн Абдель Азиз Ааль Сауд (*да сохранит его Аллах*) сказал:

"Власть в этой дорогой для нас и для каждого мусульманина стране основана на благочестии, на установленных Аллахом границах дозволенного (худуд), на следовании в наших словах и поступках букве и духу исламского вероучения. Мы побуждаем к доброму и предостерегаем от дурного. Мы устанавливаем справедливость между людьми, распространяем мир, даруем милосердие и стремимся по мере возможности улучшить отношения

между людьми, разрешая возникающие противоречия с помощью доброго слова и наиболее предпочтительным путем".

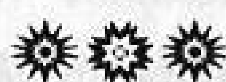
Королевство Саудовская Аравия – это одно из исламских государств. Оно принадлежит исламскому миру и служит ему. Оно изначально было призвано нести знамя веры в Аллаха, и ему принадлежит честь служить дому Аллаха и мечети пророка. Все это возлагает на него дополнительную ответственность, придает особый характер его политике и накладывает на него дополнительные обязанности, что воплощается в той роли, которую Королевство играет на международной арене. Оно действует в соответствии с повелением Аллаха, призывая следовать по Его пути с мудростью и добрым увещеванием. Оно поступает так, как поступал посланник *(да благословит его Аллах и приветствует)*, сталкиваясь с трудностями: он обращался к силе разума, ибо ислам – это религия милосердия, разума и силы, которая отвергает разрушение и борется с невежеством, противостоит унижению, слабости и бессилию.

"Мусульмане неповинны в том, что совершается от имени ислама..."

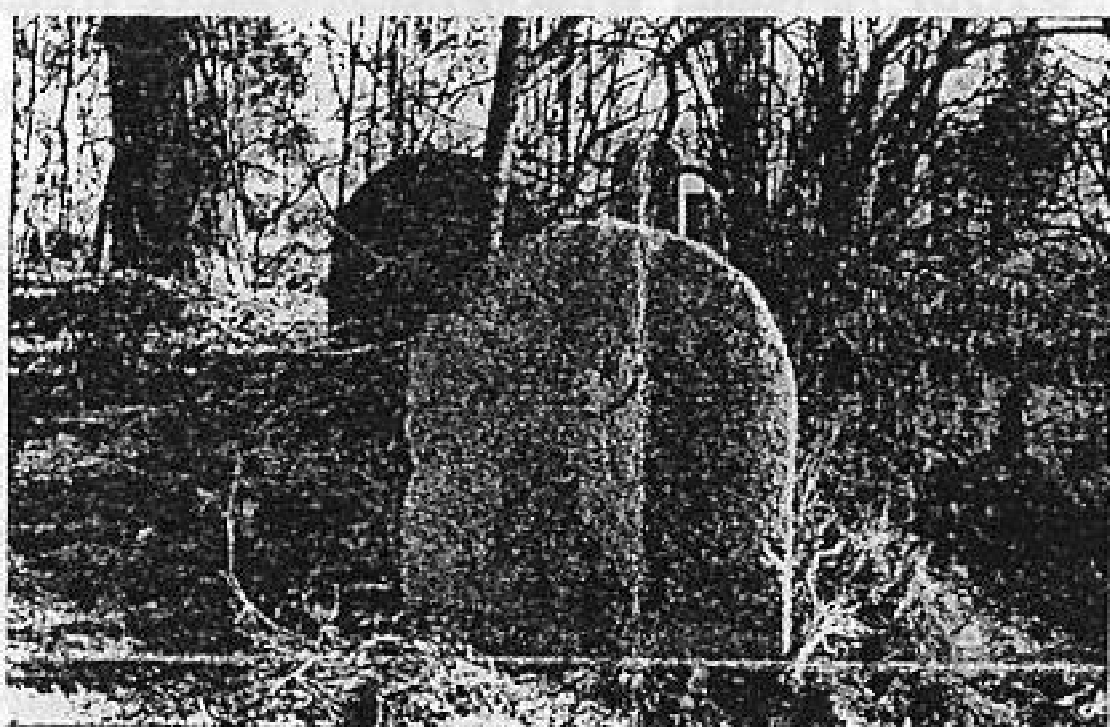
Его Королевское Высочество заместитель председателя Совета министров наследный принц Абдалла ибн Абдель Азиз Ааль Сауд *(да хранит его Аллах)* в своем выступлении в 1410 г. *(1989 г. от Рождества Христова – **ред.**)* по случаю тринадцатой ежегодной Недели заботы о мечетях подверг резкой критике попытки установить якобы имеющуюся связь между исламом и терроризмом:

"Всем президентам и правителям, с которыми встречался, я объяснял, что та информация, которую распространяют газеты и другие СМИ о якобы имеющейся между исламом и терроризмом общностью, глубоко печалит нас и приносит боль чувствам миллиарда и двухсот миллионов мусульман. Все они неповинны в тех убийствах и разрушениях, которые совершаются от имени ислама, поскольку наша правоверная религия призывает к миру и любви, к защите чести людей и их прав, к защите собственности. Ислам отвергает насилие во всех его проявлениях и формах, дозволяет совершать убийство только по справедливости. Ислам является религией милосердия, сострадания и равенства всех наций и народностей. Мусульмане неповинны в том, что совершается от имени ислама теми, кто утверждает, что представляет ислам, а на деле лишь прикрывается личиной ислама, служа тем, кто заинтересован в подрыве авторитета ислама и мусульман".

Королевство Саудовская Аравия ежегодно принимает сотни и тысячи приезжих и паломников, совершающих умру и хадж, но никто из них не видел здесь отступлений от религии Аллаха, которые подтверждали бы подобную клевету. Ведь если бы миллионы мусульман действительно увидели такое, то уж, конечно, не смогли бы об этом молчать. Это очевидно. Так не пришло ли время засвидетельствовать ту истину, что учение шейха Мухаммада ибн Абдель Ваххаба – это не "ваххабизм". Мы же должны действовать в соответствии со словами Всевышнего: *"Он узаконил для вас в религии то, что завещал Нуху, что открыли Мы тебе и что завещали Ибрахиму, и Мусе, и Исе: "Держите прямо веру и не разделяйтесь в ней!"* (42:13).



Падарожжа да... апошняга шляху



Унезвычайна прыгожай, абаяльнай і вельмі добрай "крулеўны бібліятэкі" Дома Польскага, што ў Баранавічах, гаспадыні Лючыі Антонаўны Туровіч аднойчы пабачыў план мястэчка Новай Мышы (*зараз у Баранавіцкім раёне)* XIX стагоддзя. А паколькі я здаўна цікаўлюся беларуска-татарскай тэматыкай, дык адразу мае вочы ўтаропіліся-затрымаліся на мізары, які знаходзіўся воддаль ад паселішча. Што неверагодна, на сучасных картах ён чамусьці аніяк не адзначаны.

Як звычайна, пра бачаную карту-схему Новай Мышы, пра адметку на ёй мізара я зрабіў абвестку нястомнаму даследчыку татаршчызны, гісторыку Ібрагіму Барысавічу Канапацкаму.

Кароткі аповяд пра былы Навамышынскі раён

Да майго здзіўлення, як у маіх Баранавічах, так і ў Новай Мышы амаль ніхто не мог успомніць, што быў такі раён... Ён быў

сфарміраваны пасля зіхатлівага Верасня 1939 года 15 студзеня 1940 г. у межах Баранавіцкай вобласці, а 12.10 таго ж года былі ўнармаваны ў ім 15 сельсаветаў.

Цэнтр Навамышскага раёна знаходзіўся ў Новай Мышы да мая 1954 г., а потым пера-несены ў г. Баранавічы, дзе меў яшчэ сваю былую назву, а 8 красавіка 1957 г. раён быў перайменаваны ў Баранавіцкі. З гэтага часу і пайшло заміранне былога знакамітага мястэчка. Дык вось, у межах сучаснага Баранавіцкага раёна яшчэ да славутай вайны ля ракі Лань пад Клецкам прайшлі дзве пераможныя бойкі продкаў-беларусаў з татарамі. У мяне няма сумненняў, што частка татараў ад тых боек і ад той вайны потым атабарылася як у Клецку і пад ім, у Мінску і яго наваколлях, так і на землях сучаснай Баранавіччыны. Гэта адбывалася раней і пасля. Таму і шмат тапанімічных татарскіх назоваў у маім раене – гэта і Баранавічы, і Арабаўшчына, і Тугановічы і іншыя. Нават ёсць і Турэцкія Могілкі, але вось пра мізар, што пад Новай Мышшу, не ўпамінае і такі важкі фаліянт, як "Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Брэсцкая вобласць", выдадзены двойчы на беларускай (*1984 г.)* і на рускай (*1990 г.)* мовах.

А зараз пра саму Новую Мыш і як туды я дабіраўся

Да Новай Мышы можна лёгка дабірацца і папуткамі, і прамымі аўтобусамі, але гэта для мяне, пенсіянера, зараз вельмі дорага каштуе. Лепш сесці на гарадскія аўтобусы пад нумарамі 5, 5а.

У аўтобусе пад нумарам 5а я адразу прадставіўся жанчыне, што сядзела побач, і мне пашанцавала, бо ёю аказалася Зоя Міхайлаўна Касіла, якая раней жыла непадалёк ад Новай Мышы на хутары паблізу вёскі Пятрэвічы. Зараз яна жыве ў г. Баранавічы, а на працу ездзіць у Новую Мыш, скончыла ў г. Гродна музычнае вучылішча, а зараз выкладае ў мясцовай сельскай музычнай школе.

А вось і Новая Мыш удалечыні, і незабыўная рака, апетая самім Янам Чачотам:

О мілы ўспамін! Дарагая Мышанка!
Зноў снішся ты ў барве заранак.
Найпершая ў свеце мая ты каханка,
Мільгнуў тут жыцця майго ранак.

Дадам, што ў Новай Мышы адзначыліся і геніяльны паэт Адам Міцкевіч і незгасальны Тамаш Зан, на мясцовых могілках пахавана маці народнага пісьменніка Беларусі Івана Чыгрынава...

Новая Мыш вядомая з сівой мінуушчыны, пісьмовыя нетры пра яе вядуць аж у першую палову XV стагоддзя. Тутака грымелі

вялікія войны, былі ў яе ўзвышэнні і падзенні, як у 1654 г. валодалі мястэчкам і славутыя Хадкевічы, і менш вядомыя Сяняўскія і Юдзіцкія (*дадам, кавалеры і кіраўнікі сталіцы Мальтыйскага ордэна ў Сталовічах ВКЛ)*, і Несялоўскія, знакамітыя Сапегі...

Калі ў мястэчку, акрамя карэннага насельніцтва, з'явіліся спачатку або пасля татары ці яўрэі, дакладна невядома, гэта значыць нявысветлена, але нам вядома, што бліжэйшае мястэчка Крошын калісьці належала татарскаму князю Малікбашы, які потым ад'ехаў са сваімі нашчадкамі да крымскіх татараў; што тутака жыла татарская князёўна Бахрынская (*Багрым, або з роду барынаў, некаторыя кажуць, што ад яе пайшлі і Багрымы...)*.

Мясцовы ж мізар (*татарскія могілкі)*, які месціцца ў кіламетрах 4–5 ад Новай Мышы (*паміж дарог на Моўчадзь і Пятрэвічы)*, сведчыць, што тутака татары-мусульмане жывуць здаўна, – гэта роды Варановічаў, Смольскіх, Чымбаевічаў, Байрашэўскіх, Александровічаў, Сафарэвічаў, Сабалеўскіх ды іншых, толькі забытых.

Ідучы побач з цудоўнай жанчынай Зояй Міхайлаўнай Касіла, якая расказвала пра свой былы родны дом і, канешне, пра бульбу, якую яна кожны год саджае на бацькоўскіх палетках, не заўважыў, як яна давяла мяне да першага татарскага дома ў Новай Мышы.

У гасцях у Фацімы Мустафаўны Варановіч

Гаспадыня Фаціма нібы чакала мяне, і са сваім сынам Мацвеем Якаўлевічам Варановічам запрасілі мяне ў свой утульны дом. Найперш яна паказала бабулін Кур'ан – нябожчыцы Марыі Адамаўны Сафарэвіч. А перад праглядам яго я дастаў і падарыў ёй кнігу "Бераг вандраванняў, ці Адкуль у Беларусі мячэці" Аляксандра Іванавіча Лакоткі. Такі падарунак вельмі ўразіў старую кабету, бо яна ні разу не бачыла адразу столькі мусульманскіх храмаў. А потым слухаў яе цяжкі аповед. На мізары пахаваны яе бацька і маці. Муж яе, родам з Ляхавічаў, моцна піў. Я бачыў яго здымкі – здатны, зграбны прыгожы мужчына.

– *Баялася п'яніцаў і вось папала за п'яніцу,*– сказала яна.

Пасля гутаркі гаспадыня хаты паказала мне свой мугір – гэта апраўленыя ў раму ці верш з Кур'ану, ці словы малітвы, пісаныя па-арабску. Што за яны, кабета не магла адказаць. Але гэты мугір добра "глядзеўся" ў кватэры, ён быў зроблены з залацістай і іншай па колеры алюмініевай паперы і змешчаны пад шкло. А прыдбала гэтую сімволіку яна ў суровы 1943 год і беражна глядзіць за ім і па сённяшні час. Як яна кажа, гэта яе АБЯРОГ!

Фаціма Мустафаўна Варановіч адвяла мяне ў суседні дом.

У кватэры Галіны Сулейманаўны Смольскай

Гаспадыня дома мела вельмі сталы ўзрост, але памяць у яе была, як у маладой нявесты. Яна хуценька вынесла да мяне вялікі пакунак, у якім мы пабачылі хамаіл (*гэта яе словы*). На ім ёсць словы, напісаныя адным з уладальнікаў (*мабыць, першым*), якія заканчваюцца сакавіком 1834 г., напісана ўсе там не па-беларуску і не па-руску, таму тэкст не магу прывесці, але што гэта быў марч, або марэць, я разабраў. У пакунку таксама загорнутыя рукапісныя малітвы, пісаныя па-арабску, і яшчэ нешта таксама на гэтай мове, а што менавіта, Галіна Сулейманаўна не ведае.

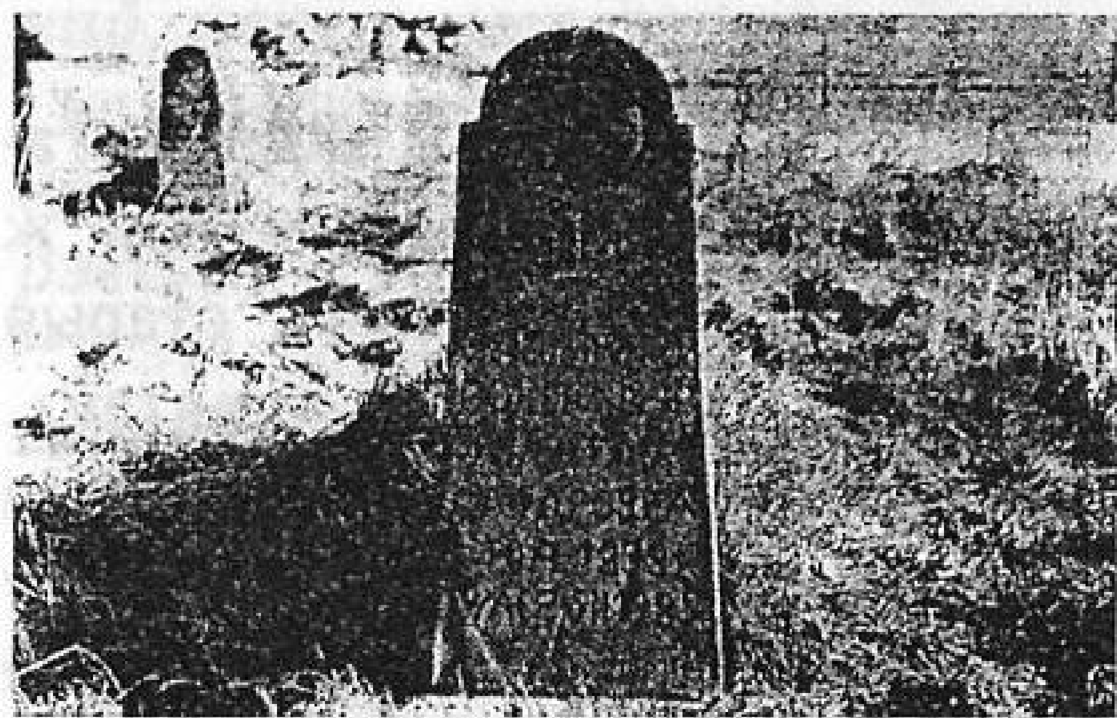
Яна ж з жалем успамінае, як у мінулую вайну ад бомбы згарэлі два старажытныя рукапісныя Кур'аны, кітабы і мугіры. Яна ж мовіла, як у яе дзяцінстве збіраліся ў іх доме маладыя і старыя татары-мусульмане да чытанняў Кур'анаў, маленняў, святаў... Найбольш у яе памяці захавалася, як нават прыязджаў у польскія часы, па яе словах, муфтэй, як спецыяльна рабілі і аздаблялі арку ў яго гонар. Як на гэтую падзею з'ехалася шмат людзей, было ўсё кіраўніцтва гміны і мясцовыя відныя людзі. У гонар такога госця ў гміне было аб'яўлена свята. Памяць нямоглай жанчыны захавала, як потым гэты муфтэй даслаў ім сваю грашовую ўзнагароду, бо надта ж спадабаўся рэлігійнаму дзеячу сваёй службай яе бацька Сулейман Чымбаевіч.

На мясцовым мізары пахаваны яе бацька, маці Айша Чымбаевіч, муж яе Ях'я Адамавіч Смольскі ды іншыя суродзічы. Да нашай гутаркі далучылася і дачка гаспадыні – Фаціма Іванаўна Мякішава, якая нядаўна вярнулася з сям'ёю з Сахаліна. Гэтая цудоўная жанчына хутка арганізавала аўтамашыну, на якой Сяргей і давёз нас да мізара.

На мізары (татарскіх мусульманскіх могілках)

У 1995 г. карту наваколляў Баранавіччыны мне падарыў буйнейшы беларускі энцыклапедыст Якуб (*Якаў*) Адамавіч Якубоўскі (*ён жа быў галоўным рэдактарам штоквартальніка "Байрам. Татары на зямлі Беларусі"*), а на ёй і мястэчка Новая Мыш. 1 сантыметр карты ўключае 2 км, на ёй шмат розных аб'ектаў, а вось адзіны ў раёне мізар (*а мо і не адзіны*) аніяк не абазначаны. І ўсё ж мы яго знайшлі.

У вышыні весела гаманілі і спявалі розныя птахі, на дрэвах, што раслі на мізары, аб чымсьці сваім "гаварылі" салоўкі, а мы ішлі ад аднаго помніка да другога. Яны амаль што ўсе аднолькавыя. На кожным помніку – паўмесяц і пяціканцовая зорка, словы, пісаныя літарамі па-арабску і кірыліцай, ёсць і лацінай... Мы адзначылі сярод іх і помнікі мінулага стагоддзя, а яшчэ ранейшыя пад віхурай часу ўраслі ўглыб. Толькі расчыстка магіл можа расказаць, колькі людзей тутака пахавана. На мой погляд, лічбы могуць ісці ад 200 да 300. Новыя магілы тутака ўсе з краю...



Так, мізар не дагледжаны, не агароджаны, таму выпівохі дабіраюцца і сюды, бо мы пабачылі каля паўдзесятка свежых бутэлек ад гарэлкі.

Фаціма Іванаўна Мякішава шукала магілы родных ей і знаемых людзей, знаходзіла іх і цяжка ўздыхала, бо доўгі-доўгі час пражыла з мужам і сям'ей у Сібіры і на Сахаліне.

Амаль гадзіну мы рабілі агледзіны мізара, частку помнікаў адчысцілі, але ніякіх запісаў у нататнік тамака не рабілі, бо гэта святое і чыстае месца...

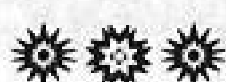
Пра што мне з жалем гаварылі старыя жанчыны-мусульманкі

Так здарылася, што спусташальныя войны і нядаўняя былая нялюдская сістэма дашчэнту разбурылі іх гістарычнае светаадчуванне, адцуралі, як маглі, ад святых родавых каранёў і звычаяў, абрадаў і культуры, старадаўняй у прамым сэнсе слова, а найбольш – сапраўдную прыналежнасць да сваёй святой веры. І між тым, аскепкі яе яшчэ глыбока сядзяць у іх. Так, яны не могуць дараваць тут аднаму татарыну, што той ажаніўся з жанчынай іншай веры і пагардліва забыў сваю. Я спачатку хацеў схадзіць да яго, але кабеты адгаварылі. Адна з іх мне сказала, што ён "накрыўся, як лісіца хвастом" і жыве пад ботам сваёй жонкі. Так да ўнутранага татарына-эмігранта я і не пайшоў. Што для мяне дзіўна было: прыйшоўшы дамоў, разгарнуў творы Яна Чачота і на старонцы 265 гэтае параўнанне знайшоў у творцы. І яшчэ скажу, ля помніка гэтага даследчыка і паэта ў Новай Мышы я паклаў кветкі.

Жанчыны-мусульманкі шкадавалі, што яны зараз нікому не патрэбныя, што не ведаюць, калі і як трэба адзначаць свае святы і абрады...

Кабетам я расказаў аб Згуртаванні "Аль-Кітаб", часопісе "Байрам. Татары на зямлі Беларусі", аб Мусульманскім рэлігійным аб'яднанні, перадаў ім прывітанні ад Александровіча, Канапацкага, Варановіча. З дзвюма апошнімі я напярэдадні сваей вандроўкі гутарыў па тэлефоне, і яны благаславілі мяне на гэтую дарогу...

Міхась Маліноўскі
г. Баранавічы
Фота Васіля Майсюка
"Культура", №24 (420) 8–14 красавіка 2000 г.



З эпісталярнай спадчыны дзядзькі Якуба

(Якава Адамавіча Якубоўскага)
(працяг)



Добры дзень, Міхась!

Пры выпадку перадай маё прывітанне Лапкоўскім.

Калі на душы вельмі кепска, то хоць нейкае лекарства – рабіць нешта, хоць і не вельмі патрэбнае. Займаўся складаннем звестак аб тым, калі і хто з ханаў Залатой Арды і Крыма панавалі ў сваіх краінах. Ніхто з іх ужо нікуды не дзенецца, але няхай кладуцца ў алфавіт. Шмат часу адабраў спіс цюркамоўных народаў, а таксама нашых адзінаверцаў-мусульман. Усяго іх сабралася каля 400 народаў. Вядома ж, будуць артыкулы ў нашай татарскай энцыклапедыі і пра беларускі, літоўскі, польскі, рускі, украінскі народы, сярод якіх жывуць татары. Будзе артыкул і пра манголаў, хоць яны не цюркі і не мусульмане, але калі пішуць пра гістарычныя падзеі, то ўпамінаюць пра татараў-манголаў, а значыць, пра іх трэба пісаць, бо татары некалькі дзесяцігоддзяў існавалі пад іх панаваннем.

Будуць артыкулы пра габрэяў (гебраяў, яўрэяў), караімаў, крымчакоў (крымскіх яўрэяў), з якімі татары жылі па суседству. Мяркуюцца артыкулы пра ўсе гарады, гарадскія пасёлкі, славутыя

вёскі Татарстана і Крыма. Наогул, энцыклапедыя — не падручнік, а даведнік, такі ж, як і аптэчны пра лекі. Калі нейкае лякарства можа дапамагчы, то тады і шукаем, што гэта такое і дзе яго можам знайсці.

Сабралася ўжо больш за 3 тысячы назваў, але дзе тая мяжа, на чым затрымацца. На Беларусі вызначылася амаль 120 цюркамоўных прадстаўнікоў, якія ў баях на гэтай зямлі здзейснілі гераічныя подзвігі і адзначаны Залатой Зоркай. Беларускія энцыклапедыі змяшчаюць аб гэтых героях артыкулы. Вядома, калі беларусы адзначаюць гэтых людзей, то мы, татары, тым больш аб іх павінны напісаць. А што зрабіць пра астатніх 500? Трэба браць два вялізныя тамы і прачытаць хоць бы імёны 13 000 Героўяў Савецкага Саюза. Выпісаць на карткі прозвішча, імя, даты жыцця, нацыянальнасць гэтых цюркаў і... пакласці. Бо ці вытрымае наша энцыклапедыя яшчэ 500 артыкулаў, нейкіх 120 старонак у кнізе.

Вядома, славутых людзей Татарстана мы дамо. Гэта 120 празаікаў, паэтаў, драматургаў, літаратурных крытыкаў. Спіс я ўжо склаў. Вядомы нам і палітыяныя дзеячы, артысты, архітэктары.

Раней я выкапаў прозвішчы тых, хто вывучаў татарскі народ. Тут і беларусы, і рускія, і палякі, і яўрэі, і розныя іншыя. Іх таксама сабралася каля 200.

Вядома ж, будзе шэраг артыкулаў пра войны, бітвы, паўстанні (Балотнікава, Пугачова), у якіх прымалі ўдзел татары.

Усё, аб чым я напісаў — гэта агульныя і не абавязковыя разважанні.

Галоўнае — гэта тое, што Вы церпіце ад хваробы. У мяне невялікая боль, але паводле яўрэйскай высновы лепш быць маладым, здаровым і багатым, чым старым, хворым і бедным. Тыдзень таму неасцярожна я сам на сваю левую нагу, на вялікі палец са стала скінуў машынку-мясарубку.

Можа і косць ляснулася, нага пасінела і распухла. Не спаў некалькі сутак. Мне кажуць: звяртайся да доктара. А да доктара трэба даехаць, а тады рэнтген, а тады аналізы. Адной паездкай не абыдзешся. Так што крышачку трэба пацярпець, каб мець нейкае права паспачуваць таму, каму яшчэ горш.

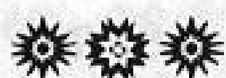
А яшчэ, як Вы ведаеце, я зрабіў такое, што пакрыўдзіла чалавека. Толькі ў той час, калі будзе надрукавана нататка з просьбай прабачыць і дараваць мне, калі дачакаюся пакарання, тады можа мне лягчэй на душы стане.

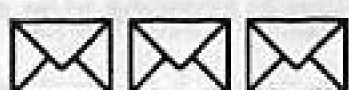
Прывітанне Вам ад Канапацкага.

Засмуціла татар такая недарэчнасць. Беларускія дзеці паехалі ў Турцыю на фестываль. Гэтыя дзеці выконвалі песні на беларускай мове і па-татарску. Мужчына, добры і здаровы баяніст, раптам захварэў і памёр у Турцыі. Вельмі складана было памерлага прывезці ў Менск. Хоць татары і не павінны ў смерці гэтага беларуса, але здарылася няшчасце і гэта нас усіх засмуціла.

Прывітанне Вам ад Таццяны.

Яна многа часу працуе на дачы. Гадуе ўнучак, чакаем на канікулы сына.





Добры дзень, дарагі Міхась!

Пазаўчора вечарам мне была прызначана сустрэча ў рэдакцыі "Гаспадыні", каб я забраў для Вас ганарар — 31 тыс. рублёў.

У $10^{\underline{00}}$ я быў у доме № 5 па вул. Я.Купалы, дзе цяпер месціцца рэдакцыя, гэта недалёка ад цырка, але лепш ехаць трамваем № 1 да астаноўкі "Парк Горкага". Цудоўны часопіс. У наступным месяцы зноў будзе Ваш ганарар. Купіў за Вашыя грошы для Вас цукар, скажыце дзякуй, што не рыс, які Вы так неўзлюбілі.

Прыязджайце ў Менск, жывіце ў мяне.

Прывітанне ад Кастуся і Таццяны. Прывітанне Лапкоўскім.

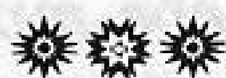
Калі вяртаўся з "Гаспадыні", я падумаў пра тое, што павінны быць ад Вас ліст. І, сапраўды, атрымаў, пачытаў, парадаваўся. У "дробязях" Вы паказалі, колькі дробязных памылак друкуюць газеты. Толькі да гэтага яны прызвычаіліся.

Засталіся апошнія дні гасцявання сына, але цэлымі днямі ён у гасцях, бывае ў сваей настаўніцы, у якой вучыўся ў 4—8 класе. Добрая жанчына, але нядолі яе адолелі, памёр муж, спіўся старэйшы сын, а малодшы аказаўся яршысты і адмовіўся рысаваць на дыплом зададзеную тэму.

Няма надзеі на лепшае. Не жыццё, а існаванне.

Абдымаю.

Якуб.





Добры дзень, дарагі Міхась!

Прывітанне табе ад Тацяны. Яна так трывожылася за цябе, што нават твой ліст прачытала раней, чым я. (...) Вядома, званіў я да Аркадзя і даведаўся, што ты меўся прыехаць у Менск да дактароў і чаму не можаш прыехаць. Усе мае грошы — гэта 10 нямецкіх марак, якіх хопіць на некалькі пакуначкаў паперы для туалета. Пенсія — 460 тысяч, за кватэру, электраэнергію і тэлефон — каля 250 тысяч у месяц. Самае страшнае тое, як і за што будуць мяне хаваць. Каб быць чалавекам, трэба хоць крышачку сродкаў. Ну як тут і чым дапаможаш сябру, родным?

Каб не забыць, перадай прывітанне Лапкоўскім. А табе прывітанне ад Ібрагіма. Браніславе я паслаў два паасобнікі "Байрама".

У Тацяны і Эрнста Ляўкова — вялікая скруха. Ды і мне вельмі шкада гэтага чалавека, з якім я сустрэўся адзін раз, а па тэлефоне размаўляў некалькі разоў. Памёр ва ўзросце 46 гадоў. Даследчык насякомых мінулых тысячагоддзяў — палеаэнтамолаг. Адзіны спецыяліст на Беларусі. Падрыхтаваў да абароны доктарскую дысертацыю. Маскоўскія вучоныя ўхвалілі працу. Меў хворае сэрца. Аперацыю маглі бы зрабіць, але толькі за мяжой і за 20 тысяч даляраў, а грошай такіх няма. Застаўся ў яго сынок, вучыцца ў апошнім класе гімназіі. Засталася старэнькая маці, якая перажыла сына. Каб скласці ўсё тое добрае, што ён зрабіў, усе добрыя словы, якія пра яго ўчора гаварылі на пахаванні... Але з словаў не складаюцца грошы.

Быў я ўчора ў адным выдавецтве. Няма работы. Усе прыбыльныя кнігі рэспубліканскае начальства аддало ў камерчаскія структуры, відаць, маюць ад гэтага "у лапу", а вопытных супрацоўнікаў выкідаюць на вуліцу.

Цяпер крыху пра аднатомнік "Беларусь". Паспрабуй зрабіць у адным томе яшчэ большую кнігу. Гэту кнігу сшывалі і прыклейвалі вокладку не на машынах, а ўручную. Таму і працы больш, і кніга даражэй. Цяпер паспрабуй хоць бы ў думках выкінуць нейкую катэгорыю артыкулаў: вобласці, раёны, гарады і гарадскія пасёлкі? Рэкі і азёры? Рыб, птушак, звяроў? Ведама, пра кожнае насякомае артыкул асобны не далі; бо адных жукоў тысячы? А пра асобныя балоты? А пра дрэвы, хмызнякі? А пра віды лясоў (хваёвыя, асінавыя, дубровы)? А войны, паўстанні, баі? Вядома, некаторыя кажуць, што верабей на Беларусі, на Літве і ў Расіі такі самы. Але калі табе трэба артыкульчык пра вераб'я, то ты не будзеш шукаць энцыклапедыю Літвы ці Расеі.

А людзей вельмі многа. Дактароў навук жывых і памерлых на Беларусі больш за 2 тысячы. А мастакоў, артыстаў, палітычных дзеячаў, дык вельмі многа. Кажуць, што калі палічылі што напісана было пра людзей для аднатомніка, то сам галоўны рэдактар Сачанка ўзяў і выкінуў больш чым 1500 чалавек. Дактароў навук па медыцыне найбольш. Вось іх і пакрэсліў.

Гэта жывы доктар і член-карэспандэнт АН Беларусі жывы? Няхай стане акадэмікам, тады і пойдзе ў наступнае выданне. А гэты памёр? Ну, няхай надрукуюць. А гэтага я нешта не чуў. Дык і не трэба, ён не агульна вядомы. Выкрасліў ён многіх, не давёўшы да ведама загадчыкаў рэдакцыі, якія па сваей галіне ведалі цану таму ці іншаму ў навуцы, бо не адно званне вызначае вартасць чалавека. Дык каб сумненне загадчыкаў рэдакцыі не мучала, Сачанка ўсё ўзяў на сябе... і памёр. І яго цяпер гэта не хвалюе. У 18-томнай энцыклапедыі, якая цяпер робіцца, будзе больш або ведалі цану ці матэрыял, можа ў 3 разы большы, чым у аднатомніку "Беларусь", але таксама не бязмерны. Дык і там не знойдзеш усяго, што трэба. Вось толькі за мяжой, калі чалавек багаты, мае грошы і кампутар, калі гэты кампутар падключаны да сеткі, дзе закладзены звесткі, то тады проста выклікаць на свой экран тое, што ёсць у сховішчах памяці. Але такую раскошу і там можа дазволіць сабе толькі той, хто мае месячны даход (прыбытак) на аднаго чалавека 5 тысяч даляраў. А ці многа такіх ёсць? Можа да 5% ад усяго насельніцтва ў ЗША, ФРГ і іншых.

Міхась! Рухаюць мастацтва, навуку людзі апантаныя. Для вельмі многіх такія руплійцы здаюцца дзівакамі. Вось раскажу для цябе стары анекдот. Расейскі яўрэй прыехаў у 1980 г. у Рыгу. Бачыць на будынку шыльду, дзе напісана: ОКРАСКА ЯИЦ. "Уй, кому это нужно и кто это выдержит?" – падумаў яўрэйчык. Ён не падумаў пра птушынае яйка, якое для вернікаў з'яўляецца сімвалам нежывога, з якога выходзе жывое – кураня (ці іншая там птушка). І гэта сапраўды цуд. Той яўрэйчык падумаў толькі пра тое, што яму звычайна і штодзённа.

Міхась! Вельмі цікава ты напісаў пра Багдановіча. Цікава і навукова. І экскурс у мову, якая пераходзіць у трасянку, а наадварот не. Можа нельга ставіць аналогіі мовы чыстай і нячыстай з металамі, але вельмі чысты алюміній у тысячу разоў даражэй за звычайны алюміній, але зусім неабходны для дакладнай электронікі.

Праўда, залішні педантызм, таксама, як і ўсялякае занудства, стамляе большасць людзей. Бо на Русі жыць — гэта "есці, піць і весяліцца".

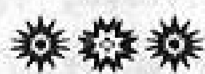
(Далей пісьмо сястры жонкі Якуба Адамавіча Юліі Васільеўны).

Міхась! Паглядзі на аднатомнік "Беларусь", як з пункту гледжання Баранавіч выглядае гэта кніга. Думаю, што 1% кнігі можа прыпадаць на Баранавічы і раён, гэта значыць 8 старонак. Ці ёсць там тое, што абавязкова-абавязкова павінна было там быць.

Скора распачнецца праца па перавыданні гэтай кнігі. Будзе яна на беларускай, на рускай, на англійскай мове. Яна будзе значна скарочана, бо ўручную сшываць і клеіць цяжка і дорага.

Шліце свае прапановы на адрас выдавецтва. Пішы ў абласную газету, што добрае і хораша сказана пра Брэсцкую вобласць, а што не ўдалося. Толькі няхай пераважае дадатнае, а адмоўнае таксама трэба пералічыць, каб паправіць, але не каб указаць, што там і там была памылка.

Не забывай пра кнігу аб Баранавічах і раёне. Збірай старонкі, няхай памнажаюцца.





Добры дзень, Міхась!

Вельмі дрэнная вестка: 11 верасня раптоўна памёр Эрнст Ляўкоў. Прыехаў з Вільні, дзе быў на навуковай канферэнцыі, можа ў 4 гадзіны, пасля размовы з жонкай, павярнуўся на правы бок і раптоўна памер (тры гады таму ў яго быў інфаркт). Шкада, добры быў спецыяліст, добры быў чалавек. Толькі казна выйграла: не трэба плаціць пенсію.

Пахавалі яго на чыжоўскіх могілках. Былі на пахаванні многія, быў я і была мая жонка. Пасля гэтага, калі падумаеш, чаго вартыя мае варуханні. Суета сует, як кажуць рускія багамольныя людзі.

Што з Вамі! Ці палягчэла ў выніку лячэння і ўгаворвання сваёй аўры? У мяне "острая сердечная недостаточность", але гэта недахоп у канструкцыі і недагляд у эксплуатацыі. Сярэдняя працягласць мужчын 62 гады, а я ўжо перацягнуў за сярэдні паказчык, дык спадзявацца няма на што. Толькі я не надта баюся,

бо чым такое жыццё... Адно дрэнна, што хаваць чалавека няма сродкаў, а хаваць у пластмасавым мяху яшчэ неяк нязвычайна.

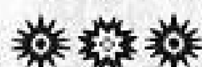
Летам 1997 г. будуць татары адзначаць 600-годдзе пасялення на землях Беларуска-Літоўскай Дзяржавы. Знайшоў, склаў 300 артыкулаў энцыклапедычнага даведніка для татараў Беларусі. Да Новага года трэба знайсці 30, самых складаных (лёгкія ўжо артыкулы зроблены). Тады пакласці іх побач, выправіць недакладнасці і надрукаваць на машынцы. Гэта будзе каля 300 старонак. Іх мы пакажам, калі Бог дасць, татарам, якую энцыклапедыю збіраемся рабіць. Трэба будзе 5 тысяч артыкулаў. Завяршаю работу па складанні слоўніка – спіса мяркуемых артыкулаў для даведніка для беларускіх татараў. Гэта таксама будзе нейкіх 250–300 старонак. Тады можна запрашаць ахвотнікаў удзельнічаць у стварэнні энцыклапедыі. Вам будзе прапанавана ўзяць і напісаць самых цікавых 100, а то і 500 артыкулаў. Сярэдні памер артыкула – 30 радкоў на машынцы.

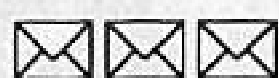
Таццяну запрашаюць зноў вярнуцца на працу ў геалагічны інстытут. Там лягчэй працаваць, бо праца па спецыяльнасці.

Перадайце прывітанне Лапкоўскім.

Усяго Вам добрага. Прывітанне ад Канапацкага.

Якуб, Таня.





Добры дзень, дарагі Міхась!

Прывітанне табе ад маёй жонкі, дачкі і сына, унучак.

Прывітанне ад нас перадай сям'і Лапкоўскіх.

У кнізе пра гараджан і горадзе Баранавічы будзе сярод іншых многа артыкулаў пра вуліцы. Вядома, каб было не сумна чытаць, не кожная вуліца будзе падобная адна на другую. Але павінна быць інфармацыя неабходная.

1. Даўжыня і напрамак. Адкуль пачынаецца і дзе канчаецца.

2. З якімі вуліцамі перасякаецца.

3. Шырыня вуліцы. Пакрыццё паверхні (асфальт, брукаваная, бетонная. Калі і якое пакрыццё было гэтай вуліцы).

4. Азеляненне (пароды дрэў і кустарнікаў, іх вышыня і ўзрост, хоць гэта з цягам часу і змяніцца).

5. Асвятленне (з якога часу і якое – лямпы напальвання ці ртутныя).

6. Рэгуляванне на вуліцы (светлафоры).

7. Тратуары. Чым пакрыты.

8. Платы ўздоўж вуліцы ці платоў няма.

9. Гародчыкі-кветнікі каля дамоў.

10. Колькі дамоў, якія дамы (цагляныя, бетонныя, драўляныя, камбінаваныя).

11. Пакрыццё дамоў (дахі).

12. Архітэктары вялікіх будынкаў, гаспадары прыгожых кветнікаў.

13. Аўтобусныя маршруты, якія ідуць уздоўж вуліцы ці яе перасякаюць.

14. Установы кіравання, абслугоўвання на вуліцы.

15. А можа святкуецца свята вуліцы? Яшчэ што-небудзь адметнае, нават вялікая катастрофа, пажар.

16. Як называлася вуліца, як называецца цяпер. З чым звязана гісторыя назвы.

17. Як будзе развівацца вуліца (калі выходзіць на ўскраіну, то можа будзе разбудоўвацца далей).

У гарадской службе ёсць план горада і план вуліцы, так нават кожнае дрэва, кожны кусцік на ўліку, кожная светлавая кропка, праўда не ўсё гэта ёсць у натуры.

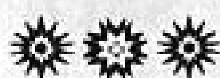
Пазычу табе электронны крокамер (шагамер). Прайдзі адну вуліцу, усё паглядзі і напішы. Першую публікацыю раю зрабіць па-руску, бо знойдуцца праціўнікі беларускай мовы і накінуцца на цябе як сабакі, хоць самі ніколі, нічога, нікому добрага не зрабілі. А вось брахаць яны майстры.

Можа варта было б напісаць пра выдуманую вуліцу, якой не было, няма. Гэта будзе "мадэль" вуліцы для даведніка пра "Баранавічы". Можна напісаць, што ў 1939 г. па гэтай вуліцы праходзіў парад войск гарнізона Баранавічы, праехала кавалерыя ўланаў польскіх, а 18 верасня 1939 г. прайшлі танкі Чырвонай Арміі... У ліпені 1941 г. прайшлі калоны палонных чырвонаармейцаў, а ў ліпені 1944 г. калоны палонных немцаў.

Не забываць, што будуць дзесяткі вуліц, дык трэба старацца, каб кожная вуліца была апісана крышачку інакш. Але ты, Міхась, гэта ўмееш, знойдзеш сабе падмайстраў.

Цісну тваю далонь. Не паддавайся хваробам. Мы за хваробы мацней.

Якуб



Татарский генерал в Китае

(Роль татар в создании Республики Восточный Туркестан)

Эта статья представляет собой сжатый перевод и обработку с татарского главы из книги известного татарского писателя Тауфика Айди «Аh, туган каумем газиз!» *(«О, племя милое, родное!»)*, вышедшей в 1999 г. в Казани в издательстве «Аваз».

Простой татарский хлебороб Хасан, стремясь избавиться от бремени царского ига, во второй половине XIX века покинул родное село Савыскан, что в Казанской губернии, и вместе со всей семьёй переселился подальше от России – аж на границу с Китаем, в село Ляпсе Восточного Казахстана. Однако вскоре он и его сын Хусаин умирают. Забота о семье возлегла на плечи внука Хасана – двенадцатилетнего Тимергали. Юный глава семьи выдюжил. Но только он подрос до призывного возраста, как царь снова «вспомнил» о нём, забрав в солдаты. Пока Тимергали служил, произошла революция, и солдат вернулся в село полным самых революционных идей.

Во время гражданской войны Ляпсе не раз переходило из рук в руки. В это время Тимергали женится на татарке Магире, приехавшей в эти края вместе с родителями из-под Казани, и в 1918 г. вместе с молодой женой, спасаясь от преследования белых, пересекает границу, перебирается в Уйгурию *(Китайскую)*, в г. Гольджа. Здесь у Тимергали Исхакова родились сыновья Асгат *(1921)* и Маргуб *(1923)*. В 1927 г. работника «Советско-Синцзянского Торгового дома» Тимергали Исхакова переводят в уйгурскую столицу Урумчи.

Маргуб учится в татарской школе г. Урумчи, директором которой был выпускник знаменитого медресе «Галия» Гали Ибрагимов.

В 1938 г. Тимергали был арестован как «враг народа», что сильно осложнило судьбу его сыновей. Учившийся в Москве Асгат был отозван обратно, прервалась учёба Маргуба. Маргуб вынужден был работать чернорабочим в тороговом центре, затем – служащим в магазине. В 1939 г. вся их семья была отправлена в ссылку, откуда они лишь через два года вернулись в родной г. Гольджа. Маргуб преподавал здесь сначала в уйгурской, затем – в татарской школе. Здесь же преподавал его старший брат Асгат.

В городе образовывается кружок татарской молодёжи, где осуждают шовинизм, жестокость гоминдановцев, распространяют листовки. Один из членов кружка оказывается шпионом, в результате многие кружковцы были брошены в застенки, их истязали. Зверски были убиты такие активные члены кружка, как Рауф, Гаяз,

зыя. Остальных татарских молодых пленников спасло восстание народа г. Гольджи.

Спасённые узники осмотрели всю тюрьму и были поражены, увидев везде обезображенные трупы: и в колодце, и в туалетах... У кого отрезаны руки, уши, у кого голова, выколоты глаза. За что? Только за то, что они ратовали за равноправие наряду с китайским родного языка – уйгурского, татарского, монгольского, казахского, дунганского...

Четыреста из пятисот освобождённых пленников присоединились к отряду восставших, которым командовал батыр Гани. Маргуб Исхаков тоже взял в руки оружие и вплоть до эмиграции в СССР воевал с гоминьдановцами, защищая права угнетённых народов Китая.

Со взятием «китайской Бастилии» борьба не кончилась. В городе ещё были расквартированы два полка гоминьдановских войск, которые заперлись в своей крепости. Эту крепость осадили вооружённые в основном ножами, саблями и дубинами восставшие. При штурмах погибло много восставших, крепость держалась ещё три месяца, пока не пала.

После победы ряды партизан пополнились свежей силой и военной амуницией и оружием из крепости. До апреля 1945 г. этот отряд взрывал мосты, уничтожал резервы врага, устраивал разного рода ловушки, практически парализовав движение на дороге Джынху-Гольджа. С первых же боёв Маргуб показал себя бесстрашным, умелым воином. Образованного, умного и энергичного джигита назначают командиром взвода. Маргуб и внешне был эффектен – высок ростом, широкоплеч, силён, как лев.

После падения Гольджской крепости взвод Маргуба неплохо вооружился трофейным оружием, среди которого были даже 4 противотанковых ружья. Окрылённые успехом повстанцы быстро очистили от гоминьдановцев весь Гольджинский округ. Но главные силы противника ещё не вступали в бой.

В апреле взвод Маргуба вернулся в Гольджу. Для продолжения борьбы нужны были новые отряды. Именно тогда руководители уйгурского национально-освободительного движения приняли решение провозгласить Республику Восточный Туркестан и объявить о создании постоянной республиканской армии.

Для армии нужны были командиры. В апреле-мае были открыты двухмесячные командирские курсы, где учился и Маргуб. В это время партизанские отряды приобретают вид армии, делясь на взводы, роты, батальоны, полки.

После окончания курсов Маргуб был определён комиссаром Первого Сейденского пехотного полка. 8 апреля 1945 г. вошёл в историю как день создания Вооружённых сил Республики Восточный

Туркестан. Создаются и национальные формирования – дунганский, мангольский полки, отдельный татарский дивизион. В остальных полках были набраны представители разных национальностей – уйгуры, казахи, киргизы, татары, русские, таджики и др. В мае было сформировано уже 10 полков, вооружённых трофейным оружием: стрелковым, миномётами, пушками, пулемётами. В Гольдже удалось захватить даже 36 боевых самолётов, в связи с чем срочно начали готовить и обучать людей лётному делу. Активизировались военные учения. В конце мая молодая республиканская армия приняла присягу, а в июне начала борьбу за освобождение других районов Восточного Туркестана.

Первым атаке повстанцев подвергся г. Дюрбюлджин, потом – Чулучак. В ходе боёв часть гоминьдановцев сдалась, часть – ушла к границам СССР. Взявшая город кавалерия пополнилась за счёт местных жителей. Появились новые воинские формирования. Был взят г. Сарысюм, охраняемый лишь двумя полками гоминьдановцев. Повстанцы преследовали врага до самой границы с Монголией, где окружили и в конце концов обезоружили гоминьдановцев. Снова был получен целый арсенал трофейного оружия. К самим пленным отнеслись милостиво: обеспечили едой, одеждой.

В этих боях Сейденский полк комиссара Маргуба Исхакова превратился в испытанную боевую единицу, сыграл важную роль во взятии стратегического г. Шихо.

Когда генерал Исхакбек штурмовал сильно укреплённый г. Джынхын, Первый Сейденский полк совместно с казахским и монгольским полками, а также кавалерийским дивизионом получил приказ совершить обходной рейд в 600 км и взять г. Шихо – уездный центр, находившийся на пересечении дорог. В случае падения Шихо открывался прямой путь на уйгурскую столицу – Урумчи.

Разбив по пути мелкие гарнизоны, повстанческая армия 3 сентября 1945 г. начала осаду Шихо.

Это было сильное укрепление с толстыми стенами, дзотами и дотами. На вооружении гоминьдановцев Шихо были танки, бронемашины, танкетки, артилерия, самолёты. Гарнизон насчитывал 12 тысяч бойцов, тогда как осаждающих было не более трёх с половиной тысяч. Благодаря авиаразведке осаждённые хорошо знали слабые стороны противника и умело оборонялись. Бои приняли ожесточённый и затяжной характер. Полк Магргуба поредел наполовину. Пятидневные бои не дали никаких результатов.

Шихо был важен ещё и тем, что здесь находились единственные в Уйгурии нефтяные промыслы. Но из-за малочисленности повстанцев полностью обложить город не удалось. Хорошо ещё, что гоминьдановцы не предпринимали вылазок: будучи в численном

большинстве, они могли отогнать и даже рассеять по степи ослабевшее войско повстанцев.

На пятый день боёв стало известно, что на подмогу гоминьдановцам из Внутреннего Китая на Урумчи посланы дополнительные части. Вечером в лагере повстанцев было проведено совещание, где было решено предпринять последний решительный штурм всеми имеющимися силами: вплоть до связистов, поваров и других вспомогательных подразделений.

Несмотря на относительную малочисленность атакующих, напор их был столь силён, желание победить столь велико, что грозная крепость в конце концов пала. Одним из первых во главе своих бойцов ворвался в город Маргуб Исхаков — раненый, но оставшийся в строю. 8 сентября Шихо пал. 4 тысячи гоминьдановцев попали в плен.

Взятие «тылового» города-крепости Шихо вызвало настоящую панику в стане врага, особенно в гарнизоне осаждённого г. Джынху. Офицеры бросили своих солдат, и объединившись в отряд из 500 человек, решили прорываться из окружения в направлении Урумчи. В ожесточённом бою этот отряд был разгромлен, командир гарнизона и множество офицеров пленены, лишь небольшой кучке удалось уйти в сторону Урумчи. В этом кровавом столкновении геройски погиб командир дивизиона, татарский батыр Назым Биккини.

После взятия Шихо нефтянные промыслы перешли в распоряжение властей Республики Восточный Туркестан. В сентябре около города Манас вооружённые силы Республики соединились, подойдя с трёх сторон, и образовали вдоль реки новую линию фронта в противостоянии с гоминьдановскими войсками. Маргуб Исхаков встречает здесь очень много татар, среди которых были и такие герои уйгурского национально-освободительного движения, как командир партизанского отряда Талгат Табитов. Вскоре за счёт прибывающих добровольцев полки вырастают до бригад, а общая численность вооружённых сил Республики достигает 30 тысяч бойцов. Началась подготовка к освобождению Южной Уйгурии и столицы Урумчи.

А в Урумчи тем временем возникает паника, ставленники Чан Кайши с спешке начинают бежать из города.

Руководство Китая, осознав угрожающую ситуацию, решает пойти на переговоры, обещав произвести демократические преобразования в крае. Переговоры с представителями Республики Восточный Туркестан закончились подписанием Договора в январе 1946 г. По условиям Договора производился обмен пленными, формировалось совместное *(коалиционное)* правительство Уйгурии, в Урумчи освобождались политзаключённые. В коалиционное

правительство входили 15 представителей от уйгур и 10 – от других национальностей. Уйгурский язык становился в крае равноправным с китайским. Освобождённые области Или, Алтай, Тарбагатый оставались в руках Народной Армии Республики Восточный Туркестан.

Согласно Договору 18 июня было сформировано коалиционное правительство. Главой правительства стал Джан Джиджун, его заместителями – руководители уйгурского национально-освободительного движения Ахметжан Касыми и видный общественный деятель Борхан Шагиди. Главнокомандующий войсками Республики Восточный Туркестан генерал Исхакбек становился заместителем командующего военным округом. Смягчалось управление и в тех областях Уйгурии, которые оставались в руках гоминьдановцев.

В трёх освобождённых областях руководство назначалось из числа народных представителей. Принимались меры по беспрепятственной организации выпуска средств массовой информации на родном языке, налаживалось национальное образование, создавались условия для развития национальной культуры.

Гоминьдановцы пошли на это договор, конечно, вынужденно и неохотно. Продолжалась переброска частей из Внутреннего Китая, в освобождённые районы направлялись диверсанты, предпринимались усилия для создания межнациональных конфликтов. В результате этих усилий в крае начали орудовать несколько банд, на борьбу с которыми и был послан Маргуб Исхаков.

Невежественный, но очень религиозный предводитель банды, некий Гусман, боролся в начале против гоминьдановцев, помогал Освободительной армии Республики Восточный Туркестан, но поддался проискам гоминьдановцев и в 1947 г. поднял оружие против Республики. Целый год Маргуб Исхаков со своим полком преследовал банду Гусмана. В это время в Савоенском уезде объявилась и другая банда, которой командовал некто Калибек. Исхаков гнал калибековцев сотни километров через степи, горы, пустыни, и в конце концов остатки банды, пройдя Тибет, Индию и Пакистан, скрылись в Турции. Вскоре была разгромлена и банда Гусмана. Главари обеих банд были схвачены и расстреляны.

В 1949 г. Маргуб Исхаков торжественно въезжает в Урумчи, будучи в чине полковника и в ореоле полководца.

В этом же году в Китае происходит революция. Вооружённые силы Республики Восточный Туркестан оказывают существенную помощь Народно-Освободительной Армии Китая, оттягивая на себя стотысячную группировку гоминьдановских войск. В 1949 г. Компартия Китая и правительство Республики Восточный Туркестан входят в контакт между собой и договариваются о совместных

усилиях по освобождению края. Чувствуя себя как на вулкане, гоминьдановцы при приближении Народно-Освободительной Армии к границам Уйгурии поспешили заявить о переходе на сторону революции.

Состоялась торжественная встреча двух армий – НДА Китая и армии Республики Восточный Туркестан с последующим парадом, участие в котором принимал и полковник Маргуб Исхаков.

17 декабря 1949 г. сформировано новое правительство края, Республика Восточный Туркестан официально прекратила своё существование, а её Вооружённые силы составили Пятый корпус Народно-Освободительной Армии Китая.

В августе 1949 г. происходит странное происшествие: в непонятной авиационной катастрофе погибает почти весь цвет руководства Республики Восточный Туркестан. Среди погибших были такие величины как Ахметжан Касыми, Исхакбек Менинев, Далилхан Сугербаев, Габделькарам Аббасов и другие. Маргуб Исхаков, как один из самых активных участников национально-освободительного движения после этой трагедии взвалил на себя множество дополнительных обязанностей. В 1949 г. он вступает в Компартию Китая, назначается начальником штаба, а в 1952 г.– и командующим Пятого корпуса.

В 1955 г. было объявлено о создании Синцзян-Уйгурского автономного района. В этом же году приказом Жу Энлая тридцатиоднолетнему Маргубу Исхакову присваивается звание генерал-майора. Это был самый молодой в Китае генерал! Вместе с ним звание генерала получили и четыре офицера-уйгура.

Правительство Республики Восточный Туркестан высоко оценило заслуги М.Исхакова: он награждён медалью «Свобода», дважды медалью «За независимость» I степени и один раз этой же медалью II степени. За вклад в борьбу против гоминьдановцев правительство КНР наградило его орденами «Свобода» I степени и «За заслуги перед народом», медалью «За освобождение Северо-Западного Китая».
В 1956 г. Маргуб Исхаков был избран делегатом на VIII съезд Компартии Китая. В перерывах между заседаниями Мао Цзедун принимал различные делегации. И тут с татарином Маргубом случилась курьёзная ситуация. Исхаков отличался от других своей белой кожей, внешним обликом, поэтому, когда он вместе с другими военноначальниками направлялся на встречу с «великим кормчим», постовые несколько раз останавливали его, думая, что перед ними какой-то чужак. Посмотрев на удостоверение, бдительные часовые только и делали, что удивлялись и извинялись, беря под козырёк. Во встрече с Мао Цзедуном участвовали и Жу Энлай, маршал Пин Дэхуай, Жу Дэ, другие высокопоставленные

военные. Заметив высокого, атлетически сложенного генерала с белой кожей и голубыми глазами, Мао Цзедун спросил:

«Откуда прибыли?»

«Из Синцзяна».

«Какой национальности?»

«Татарин».

«Хорошо, хорошо!», – одобрительно кивнул головой Мао.

Другие военные, сидевшие в зале, тоже поначалу удивлялись внешнему виду «бледнолицего» генерала, а узнав о его национальности, уважительно качали головами. В то время ещё не было гонений по национальному признаку, и ущемление прав национальных меньшинств ещё не вошло в практику официального Пекина.

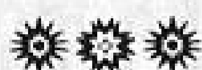
В 1958 г. Маргуб эфенди был послан в Пекин учиться в Академии Генерального штаба. Среди 300 курсантов он был единственным представителем нацменьшинств. О нём начала писать центральная пресса. В одном из китайских журналов была помещена его фотография с надписью *«Генерал-майор Маргуб, татарин по национальности. Он силён, здоров и бодр. На снимке: во время физзарядки».*

Но уже во время учёбы в Академии Маргуб Исхаков чувствовал, что в политике партии назревают нежелательные перемены. В частности, эти перемены коснулись и Синцзян-Уйгурского автономного района, где всё более и более ущемлялись права национальных меньшинств. В 1957 г. началась компания «против местного национализма». Людей некитайской национальности стали вытеснять с занимаемых ими постов, а самих отправлять в так называемые исправительные лагеря.

В таких условиях продолжал свою службу выпускник Военной академии, первый заместитель командующего Синцзян-Уйгурского военного округа Маргуб Исхаков. Прямой опасности для него как будто не было, но опекали его немилосердно, не давали возможности поговорить без свидетелей с уйгуром, казахом или татарином, даже его личная охрана – два китайца ни на минуту не отходили от него, выдумывая всякие предлоги, чтобы не исполнять приказы своего начальника и побыстрее вернуться к нему – «бдить» за ним. Генерал хорошо понимал, чем всё это может кончиться, поэтому сначала позаботился о родных. Прежде всего он отправил родителей и брата Тамбара в СССР, а потом и сам обратился к Жу Энлаю с просьбой отпустить его в Советский Союз, мотивируя просьбу тем, что он фактически был и остаётся советским гражданином. Руководство КПК не знало о наличии у генерала Исхакова советского гражданства. К счастью, партийные и военные руководители Китая резонно решили не удерживать у

себя насильно боевого генерала, внёсшего огромный вклад в победу над гоминьдановцами и награждённого высшими орденами страны. В декабре 1960 г. М.Исхаков вместе с младшим братом – выпускником Синцзянского университета Масгутом и вместе со своей семьёй покинул пределы «Поднебесной» и вернулся в Советский Союз. Жил он долго, работал на ответственных постах в Алма-Ате и умер 9 октября 1992 г.

Перевод и подготовка к печати **Фаяза Фаизова**



Марджані Шыхабеддзін біне Бахаведдзін

(1818–1889)

Марджані Шыхабеддзін біне Бахаведдзін – выдатны татарскі мыслівец і філосаф, вучоны-гісторык і асветнік. Нарадзіўся ў вёсцы Ябынчы недалёка ад Казані ў сям'і духоўніка. Неўзабаве пасля яго нараджэння бацька становіцца імамам мячэці ў вёсцы Ташкічу, дзе адчыняе вялікае медрэсе. Пачатковую адукацыю Марджані атрымлівае ў гэтым медрэсе. З дзяцінства становіцца адметнай яго цікавасць, жаданне папоўніць свае веды. Ён не абмяжоўваецца тымі ведамі, якія атрымлівае на занятках, многа чытае дадатковай літатаратуры. З 17 год сам пачынае вучыць шакірдаў у медрэсе свайго бацькі.

У 1838 годзе Марджані з мэтай працягвання адукацыі едзе ў Бухару і вучыцца ў некалькіх знакаміцейшых медрэсе. Праз пяць год вучобы ён пераязджае ў Самарканд, дзе працягвае адукацыю ў медрэсе «Шэрдор». У гэтым горадзе ён знаёміцца з навуковымі працамі, якія меліся ў бібліятэцы віднага вучонага, гарадскога казі *(шарыяцкага суддзі)* Абу-Сагыйд біне Габдэлхай эс-Самаркандзі. Праз два гады Марджані вяртаецца ў Бухару і вучыцца ў вядомым медрэсе «Міры-Араб». За гады вучобы ў Бухары і Самаркандзе Марджані глыбока пазнаў не толькі ісламскае веравучэнне, за гэты час ён авалодаў арабскай і персідскай *(фарсі)* мовамі,

вывучыў філасофію і гісторыю, авалодаў матэматычнымі ведамі – у асаблівасці геаметрыяй і астраноміяй. Ён пазнаёміўся са спадчынай выдатных мысліўцаў і вучоных Усходу, такіх як аль-Фарабі, аль-Біруні, Ібн-Сіна, Ібн-Рашыда аль-Магары і другіх, а таксама з творамі паэтаў Усходу – Саадзі, Фірдаусі, Омара Хайяма, Алішэра Наваі. Пасля вяртання ў 1849 годзе ў Казань Марджані быў прызначаны імамам Першай Казанскай мячэці і кіраўніком адкрытага пры ёй медрэсе. Ён усеагульна пасвячае сябе асветніцкай дзейнасці, рэфармуе навучанне ў медрэсе. Разам з абыякавымі для такіх адукацыйных установ прадметамі ён уводзіць ў праграму вывучэнне гісторыі, геаграфіі, матэматыкі, астраноміі, азнаёмлівае з творчасцю паэтаў Усходу. Блізкае знаёмства з вучонымі-арыенталістамі Казанскага універсітэту А. Казеем-Бекам і В. Радловым, з прафесарам І. Готвальдам даюць Марджані магчымасць быць у курсе дасягненняў расійскай культуры, навуковай думкі. У гэты ж час ён устанаўлівае сувязь з пецярбургскім арыенталістам В. Вельямінавым-Зерновым. Усё гэта пасобнічае фарміраванню высокаадукаванага вучонага, у кола інтарэсаў якога трапляюць філасофія, літаратура, лінгвістыка, гісторыя, археалогія, геаграфія, нумізматыка, астраномія, этнаграфія, фармакалогія, музыка.

У 1877 годзе Марджані робіць паведамленне на з'ездзе Таварыства археалогіі, гісторыі і этнаграфіі пры імператарскім Казанскім універсітэце. Даклад яго быў надрукаваны ў 1884 годзе на расійскай і татарскай мовах.

Марджані напісаў больш за 30 навуковых прац. У грунтоўнай двухтомнай працы «Мостафадзел-ахбар фі ахфам Казан ва Булгар», першы том якой прысвечаны гісторыі самастойнай татарскай дзяржавы, а другі том – падзеям, якія мелі месца пасля 1552 года. Ён дае вялікі шэраг матэрыялаў па гісторыі булгар, кіпчакаў, хазар, буртасаў і другіх народаў Паволжа, факты з гісторыі Казані, Касімаўскага ханства, кароткія даведкі з гісторыі Расіі. Агульны лік крыніц, на якія спасылаецца вучоны, перавышае 240 назваў. Марджані вывучаў даведкі, якія меліся ў запісках усходніх вандроўнікаў, такіх як Ібн Фазлан, Абу Галі, Ібн Руст, Ібн Баттут, эль Масгудзі, Шамседзін ад-Дімашкій і інш.

Звяртаецца ён і да кніг расійскіх вучоных – у працах сустракаюцца спасылкі на манаграфію Вельямінава-Зернова «Исследование о касимовских царях и царевичах». Ім дадзена апісанне 130 медрэсе з падрабязнай характарыстыкай іх, пералікам імамаў, кіраваўшых абшчынамі.

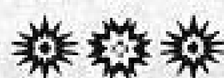
Вывучаючы тое або іншае пытанне, Марджані карыстаецца навуковымі крытэрыямі, крытычна разглядае маючыяся пісьмовыя крыніцы. Іншы раз ён бліскуча вырашае асобныя праблемы або выказвае вельмі цікавыя дагадкі, асабліва па этымалогіі або тапаніміцы.

Задаўшыся пытаннем, калі сапраўдныя татарскія імёны ў Паволжы былі заменены на арабскія, Марджані, напрыклад, дае радавод аднаго жыхара вёскі Кібек Белебееўскага ўезду – у арабскай традыцыі па імёнах па мужчынскай лініі з дапаўненнем «біне – сын» – Ушмухаммед біне Захід біне Бікмухаммед біне Эльмухаммед біне Алуш біне Кулыш біне Кызылбай біне Урманчы біне Четырман біне Аяз біне Бішмет аль-Кібекі. Зрабіўшы аналіз імён адзінаццаці продкаў Ушмухаммеда *(год нараджэння яго – 1750)* і прымаючы інтэрвал паміж пакаленымі ў 30 год, ён прыходзіць да выніку, што толькі з 1650 года людзі пачалі атрымліваць арабскія імёны. Раней імёны былі звязаны, як і ва ўсіх народаў, з прыроднымі з'явамі і стыхіямі, з зямлёй, з вадой, паняццем багацця *(«бай»)*. Не страцілі свайго сэнсу разважанні вучонага аб этнагенезе татар Паволжа. Выразна ўказваючы на тое, што казанскія татары з'яўляюцца непасрэдна нашчадкамі булгар, ён тым не менш устае на абарону непрызнаваемага некаторымі коламі этноніма «татары», узнікшага, як ён сабе ўяўляе, у дакладных гісторыка-сацыяльных умовах і не нясучага ў сабе ніякага адмоўнага або зневажальнага для народа падтэкста. Ён не згаджаецца таксама з прапановай падмяніць паняцце «татарын» паняццем «мусульманін». Гэтыя назвы,– піша Марджані,– не менш далёкія адно ад другога, чым Ніл і Ефрат.* *«Калі ты не татарын, то ты і не араб, не таджык, не нагаец, ты не кітаец, не рускі, не француз, не немец. А калі так, то кім ты з'яўляешся?»*

Выдатны вучоны і асветнік, заклаўшы асновы гістарычнай навукі татар Паволжа, ён па праву названы татарамі «наш Герадот».

Н.Камалетдзінаў

(Пераклад Адама Якубоўскага)



* Еўфрат.

Адам Мицкевич

(Переводы с польского Наиля Камалетдинова г. Калининград)

Первый крымский сонет

Аккерманские степи

Я выплываю в степь, что схожа с океаном,
Возок, как утлый челн, плывёт в траве густой.
Бурля, навстречу мне идёт цветов прибой,
И путь проходит мой меж островов бурьяна.

Дорог, курганов нет, стемнело очень рано,
Сверяю курс ладьи с Порлярною звездой.
Но что за странный свет за кромкою степной?
То Днестр уже блестит, рассвет над Аккерманом.

Так тихо, что слыхать шум крыльев журавлиных,
Хоть стая далеко и нам видна чуть-чуть.
Я слышу – мотыльки порхают над равниной,

Я слышу, как ужи свой проползают путь.
Я напрягаю слух, но из Литвы любимой
Ни звука не слыхать – ну хоть бы что-нибудь.

Засада

(украинская баллада)

От беседки садовой воевода суровый
В замок свой поспешил как в испуге,
Раскрывает он двери, и глядит, и не верит –
Так и есть, нету в спальне супруги.

Богатырь седовласый, догадался он сразу,
Крутит ус свой и что-то смекает,
Вот кунтуш он поправил, саблю снял и отставил:
–"Эй, Наум, – казака вызывает,–

Что же это, негодник, без надзора сегодня
Сад оставлен был ночью тобою,
Принеси мне двустволку, не мотайся без толку,
Сам янчарку захватишь с собою".

Никаких разговоров, и крадутся как воры,
Пан с холопом садовой алеей.
Сквозь нависшие ветки показалась беседка,
А в беседке фигура белеет.

Закрываясь руками, там пропавшая пани
Села в угол и клонит головку.
У скамьи на коленях пан стоит перед нею,
Обнимает за ноги неловко.

Говорит он: "Ты знаешь, что всего я лишаюсь,
Мне уж ласки твоей не изведать.
Ведь за ласку касаний и за сладость лобзаний
Заплатил воевода, что делать.

Я любовью томился, всё к тебе я стремился,
Я любовь пережил, словно сказку.
Он, томлений не зная, лишь деньгами швыряя,
Смог купить твою нежность и ласку.

Он, милуясь с тобою, головою седою
Словно в пухе лебяжьем утонет,
Он упьётся как-будто тем, что мне недоступно,
И душа моя плачет и стонет.

И, страдая безмерно, на коне своём верном
Я подъеду при лунном сиянье,
Чтоб, пускай хоть заочно, пожелать доброй ночи
И удачи тебе на прощанье".

Пани будто не слышит, лишь взволнованно дышит,
Чуть сознанье она не теряет,
Успокоить желая, пан её обнимает,
И объятья она раскрывает.

Воевода с Наумом подобрались бесшумно,
Заряжают янчарку, двустволку –
По две пули достали, шомполами дослали,
Каждый порох подсыпал на полку.

Вдруг казак шепчет тихо: "Не пойму, что за лихо,
Но стрелять в эту пани не стану.
И курка не взводил я, а уж сердце схватило,
И слезятся глаза непрестанно".

"Что же это, холера, видно, очень ты нервный,
Отчего же, гайдук, слёзы льёшь ты.
Верю, что из янчарки без помех и помарки
В лоб себе или в девку пальнёшь ты.

Не спеши, цель вернее, чуть повыше, правее,
Первым я молодца приголублю".
Громкий выстрел раздался, знать, холоп не дождался,
В лоб хозяйский влепил свою пулю.

Третий крымский сонет

Плавание

Как-будто чудища ревут в пучине моря,
Матрос вступил на трап,
взгляните вверх, ребята,
Бежит он паучком среди тенёт канатных
И замер в вышине, с напором ветра споря.
А судно рыскает в бушующем просторе,
Мчат пенные валы по палубе покатой,
И вновь из бездны той, что бурею объята,
Летим мы к облакам, под ветром ход ускоря.

И воспаряет дух – пускай бушует море,
Мечты, как паруса, надежда наполняет,
И восхищенья крик в груди моей родится.

Пусть дыбом палуба, я к ней приник в восторге,
Мне кажется, что я ход судна ускоряю,
Я бодр и свеж, и мне понятна радость птицы.

Альпухара

(Баллада)

Замки и крепости мавров в руинах,
Люди – под властью чужою.
Бьётся одна лишь Гренада, но ныне
Крепость объята чумою.

И Аль-Мансур в Альпухаре отважно
Все отражает атаки.
К штурму готовится враг, возле башни
Реют испанские стяги.

Снова гремит канонада с рассвета,
Вот уж средь дыма и пыли
Крест золотой засверкал с минарета,
Замок испанцы добыли.

Только один Аль-Мансур, что лишился
Рати в жестоком сраженьи,
Смог ускользнуть, он прорвался, пробился
И не изведал плененья.

Уж на руинах, средь трупов и тлена,
Враг отмечает победу,
Делят испанцы добычу и пленных
И забывают о бедах.

Вдруг поступило известье от стражи –
Мол, чужеземец и воин
Просит принять, он о чём-то расскажет,
Лишь потому беспокоит.

То Аль-Мансур, мусульман предводитель,
В замке решил появиться.
Тайно покинул спасенья обитель,
Жаждет с врагами мириться.

"Знайте испанцы, что вашему Богу
Я поклоняюсь отныне,
Ваших святых признаю и с порога
Я мусульманство отринул.

Я, Аль-Мансур, пусть же все это знают,
Власти лишённый и трона,
Братом испанцев себя объявляю,
Их присягаю короне".

Честность солдат уважают извечно –
Рады испанцы арабу.
Вождь их обнял Аль-Мансура сердечно,
Рядом сажает по праву.

Гостя нежданного славят солдаты,
Руки он им пожимает,
Ну а вождя он целует, как брата,
Крепко его обнимает.

Но вдруг ослаб он, на землю свалился,
И, незаметно для многих,
Тканью чалмы он связать ухитрился
Крепко испанца за ноги.

Бледный до сини, глазами он водит,
Тихо, прерывисто дышит,
Губы жестокой усмешкою сводит,
Голос насмешливый слышен.

"Знайте, гяуры, коварство араба
Не разгадали вы сразу.
Я из Гренады вернулся, в подарок
Вам я доставил заразу.

И поцелуем чуму передал я,
Ядом вам кровь заражая.
Вспомните позже о том, как страдал я
Вы, в свой черёд умирая".

Он засмеялся, и дёрнулись руки –
Словно схватить всех желал он.
Миг – и замолкли последние звуки,
Но, улыбаясь, лежал он.

Умер араб, но оскалены зубы
В адской улыбке зловещей.
Уж не замкнутся холодные губы,
Маска застыла навечно.

В страхе солдаты покинули город,
Но и чума не отстала.
Нет, не ушли они даже за горы,
Войска испанцев не стало.

Четвёртый крымский сонет

Буря

Сломан руль, и парус ветром ураганным рвёт,
Стонет судно от ударов, и гудит насос.
Обессилев, пал у мачты молодой матрос,
И кровав закат-надежда свет прощальный льёт.

Воет ветер, торжествует, из пучины вод
Ангел смерти вдруг поднялся в венчике из слёз.
Он по судну шёл неслышно, людям гибель нёс,
Словно воин, что в сраженьях смерть врагам несёт.

Страшно всем, забился в угол в ужасе один.
И в кругу друзей спасенье мнит найти другой.
Кто-то молится, надеясь всё преодолеть.

В стороне попутчик странный замер, недвижим.
Счастлив тот, он размышляет, кто сражён бедой
Или молится с друзьями, чтоб отсрочить смерть.

Пятый крымский сонет

Вид на горы из степей Козлова

Путник:

Там! иль Аллах воздвиг стеной хрустальный лёд?
Иль ангелам он льёт из туч морозных трон?
Иль Дивом там забор высокий утверждён,
Чтоб звёздам перекрыть их величавый ход?

Гора горит огнём – Царьград в огне встаёт,
Маяк, что виден всем мирам со всех сторон.
Иль так Аллах решил – ведь это только Он
Светилом гору ту вознёс на небосвод.

Мирза:

Там! Там гнездо зимы, а в нём истоки рек,
Потоков новых лёд пришлось увидеть мне.
Дыхание моё там обращалось в снег.

Там не парить орлам, в той облачной стране,
Где гром в гнезде затих, застыл ветров разбег,
Где только отблеск звёзд был на моей чалме.
Там Чатырдаг.

Путник:

Ах так!

Восьмой крымский сонет

Гробница Потоцкой

В краю весны, в саду, роскошном и далёком,
Увяла, сникла ты, о роза молодая!
Умчалось прошлое, как мотылёк, порхая,
Но сердце жалом ос всё жгло по воле рока.
На север к Польше путь блестит дугой высокой,
Откуда столько звёзд, что светят, не сгорая?
Иль огненный твой взгляд, по небесам блуждая,
Оставил этот след во тьме ночи глубокой?

О полька! Ведь и я угасну на чужбине.
Пусть друг мне горсть земли
на скорбный холм положит,
К надгробью твоему приходят люди ныне,
И звуки польских слов меня разбудят, может;

Когда ж поэт, грустя, у мрамора застынет,
В стихах воспев тебя, и мне он песню сложит.

Двенадцатый крымский сонет

Алушта ночью

Прохладен ветерок, и зной дневной спадает,
Светило мира вновь за Чатырдаг садится,
Рубиновый закат дробится и искрится
В горах. А пилигрим всё это наблюдает.

Уж тёмен горный кряж, долина замирает,
Как в полусне ручей в ковре цветов струится,
И аромат цветов чудесной песней мнится,
Которую не слух, душа воспринимает.

Так сладко засыпать без грусти и опаски,
Но золотой огонь вдруг сон прервёт, тревожа.
То метеорный дождь, подобный дивной сказке.

О ночь восточная! Ты с одалиской схожа.
То сладко усыпишь на южном, пышном ложе,
То блеском ясных глаз вновь побуждаешь к ласке.

Четырнадцатый крымский сонет

Странник

Земля у ног моих красива и богата,
И ярок южный свод небес над головою.
Так почему ж тогда я уношусь мечтою
В далёкий край и дни, прошедшие когда-то?

Милей мне шум лесов Литвы в часы заката,
Чем песнь салгирских дев, что здесь звучит порою,
Мне веселей брести болотную тропою,
Чем здесь ходить в тени айвы и винограда.

Далёкая страна! Уж как она воспета!
Но отчего же грусть меня не покидает?
О той, что я любил, душа моя страдает.
Она в родном краю, а я скитаюсь где-то.

Пусть обо мне ей всё сейчас напоминает,
Но вспомнит ли она изгнанника-поэта?

Пятнадцатый крымский сонет

Дорога над пропастью в Чуфут-Кале

Мирза и пилигрим

Мирза:

Молись, поводья брось, путь долгий завершая,
Здесь всадник жизнь свою коню лишь вверить должен.
А добрый конь, взгляни, и чуток, и тревожен,
Над пропастью идёт, дорогу выбирая.

От бездны отвернись, судьбу не искушая.
С колодцем Аль-Кахир сравнить ту пропасть можно.
Руками не маши, без перьев невозможно
Взлететь, и не гляди – тут глубина большая.

Тут даже мысль – и та нарушит равновесье,
Как якорь брошенный порой приводит к смерти,
Коль лодку за собой на дно утащит сразу.

Пилигрим:

Мирза, а я смотрел – о том, что видел здесь я,
Пока жив – молчу, скажу на том лишь свете,
Нет в языке живых слов, нужных для рассказа.

Восемнадцатый крымский сонет

Аю-Даг

С круч Аю-Дага я полуденной порой
Смотрю на синь внизу и вижу волн разбег,
Движенье водных толщ и пены лёгкий снег,
Который вдруг сверкнёт радужною красой.

О мели бьют валы, встают крутой волной,
Как-будто бы киты бросаются на брег.
Когда ж отхлынет вал, окончив свой набег,
Кораллы, жемчуга он понесёт с собой.

Не то ль в душе твоей, о молодой поэт!
Возникнет буря чувств, затмится белый свет,
Но лиру ты берёшь – и вот уж бури нет.

Пускай волненье то отхлынет и уйдёт,
Но песнь бессмертную тебе оно несёт,
И жемчугом хвалы воздаст тебе народ.

Смерть полковника

У дома, где в пуще лесник проживает,
Солдаты застыли в тоске и печали.
Там, в доме, полковник от ран умирает,
Тех воинов славный и мудрый начальник.

И люди собрались из ближних селений,
Ведь знают и любят полковника всюду,
Все плачут и молятся, став на колени,
И теплится в душах надежда на чудо.

Полковник с конём попрощаться желает,
Ведь с ним тот скакун был в жестоких сраженьях,
И вводят в избушку коня и седлают –
И вместе, и рядом они на мгновенье.

И просит полковник мундир свой солдатский,
Оружье, патроны, клинок свой надёжный,
Он хочет, как славный Чарнецкий* когда-то,
С оружьем проститься в походной одежде.

Коня увели, вот уже к изголовью
С крестом приближается ксёндз для причастья.
Окрестные жители с грустью и болью
Склоняются долу под гнётом несчастья.

Солдаты Костюшки, привычные к крови,
Не знавшие в битвах ни слёз, ни страданий,
Впервые, едва подавляя рыданья,
Молились у дома с тоской и любовью.

А утром печальные звоны раздались,
Солдаты ушли на военное дело,
Их битва ждала, москали приближались,
И только селяне остались у тела.

---

* Стефан Чарнецкий (1599–1665) – польский полководец, польный гетман, в период шведского вторжения в Польшу (1655–1660) разбил шведов под Варной, освободил Варшаву и Краков.

На ложе простое погибший положен,
И вложено в мёртвые руки распятье,
Кинжал и двустволка у самой кровати.

Пусть это полковник в одежде солдата,
Но что за лицо красоты небывалой?
А грудь? – Перед ними девица лежала,
Эмилия Платер** – девица и воин,
Полковник, что славы великой достоин!

Друзьям-россиянам

Скажите, а помнят ли в вашей столице
Сегодня меня, я ж забуду едва ли
Друзей дорогих чужеземные лица,
И казни, и ссылки, что вас ожидали.

Что с вами сейчас? Вот Рылеева шею,
Которую я обнимал, вдруг до срока
Петлёю палач захлестнул, не умея.
Проклятье народам, что губят пророков!

Бестужева руки – ведь мне их когда-то
Тот воин-вещун протянул, словно другу –
Прикованы к тачке рудничной проклятой,
А рядом я вижу и польскую руку.

А, может, страшнее небесная кара –
И ужасом должности кто-то наказан
Иль муками ордена – и за наградой
Он, может, к царю приближаться обязан.

Он, может, царя даже славит с любовью
И в муках друзей своих ищет отраду,
Быть может, забрызган он польскою кровью,
Кичится проклятьем людей, как наградой.

Коль жалоба-песня от вольных народов
Дойдёт к вам на север сквозь холод границы,
Пусть вам эта песня предскажет свободу,
Как пору весны – перелётные птицы.

** Эмилия Платер (1806–1831) – участница антирусского движения на Жмуди, графиня.

И вами по голосу узнан я буду –
В тенетах тирана молчал я годами,
Но вам я раскрыл сокровенную думу,
Я прям был и честен в общении с вами.

Терпения чашу, и слёзы, и горе
В отчизне своей переполнили снова,
И я изливаю разящую горечь
Совсем не на вас, а на ваши оковы.

А ежели шавка какая позволит
Затявкать – ну что ж, и такое бывает,
Скажу, что собака, привыкнув к неволе,
Кусает, когда ей намордник снимают.

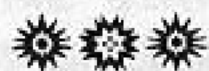
Восьмой одесский сонет

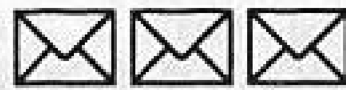
Неману

О Неман мой родной, домашний мой поток,
Где та вода, что я горстями в детстве пил,
Где ласка волн – ведь я, их обнимая, плыл,
Но жар сердечный свой в них остудить не смог?

Моя Лаура здесь плела себе венок,
Лазурной гладью ты ей зеркалом служил,
Но рябью слёз моих разбит тот образ был,
Тоскуя и любя, я был у милых ног.

О Неман мой родной, исток моей судьбы,
Ответь мне, счастье где и где надежды свет?
Где радость яркая минувших детских лет?
Зачем в душе моей гудел набат борьбы?
Лаура где моя и где друзей привет?
Всё минуло, так что ж звучат мои мольбы?







KUZEY KIBRIS TЬRK

CUMHURIYETI BAЮBAKANLIPI

January 25, 2000

Dear Sir,

Thank you very much for your kind letter dated December 3, 1999. If was a big honour and pleasure for us to host many friends from different parts of the world and our Muslim brothers from Belarus and Minsk in the TRNC, within the framework of the 16th anniversary celebrations of our republic.

During your stay at the TRNC, you had the opportunity of seeing the realities of our country, and we believe that, when you return to your own countries you convey these realities to your own people. This is very important for the promotion of our country, and for the defense of our just cause in the international arena.

On behalf of the Turkish Cypriot people and myself, I would like to congratulate our Muslim brothers' from Belarus and Minsk, past holy month of Ramazan and forthcoming lyd-ul Adha.

I wish you all the best and success in your life and would like to see you in the TRNC again.

Faithfully,

Dr. Derviş EROGLU
PRIME MINISTER

25 января, 2000.

Дорогие господа!

Выражаю вам большую благодарность за сердечное письмо от 3 декабря 1999г. Для нас была большая честь и удовольствие принимать многих из различных стран всего мира и наших братьев мусульман из Беларуси и Минска в Турецкой Республике Северный Кипр (ТРСК) в рамках празднования 16ой годовщины нашей республики.

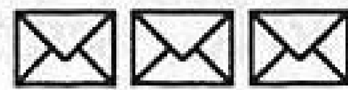
Во время вашего нахождения в ТРСК, Вы имели возможность увидеть нашу действительность, и мы надеемся, что по возвращении в вашу страну Вы передадите всё это (увиденное) вашему народу. Это очень важно для содействия нашей стране и для защиты нашей юридической основы на международной арене.

От имени народа турецких киприотов и от себя лично мне приятно поздравить братьев мусульман из Беларуси и Минска с последним святым месяцем Рамаданом и предстоящим Ид-аль-Адха.

Я всем Вам желаю всего наилучшего и успехов в Вашей жизни и буду рад видеть вас в ТРСК снова.

С уважением

Доктор Дерви Эроглу
Премьер-Министр



Галоўнаму рэдактару
"Glos znad Niemna"
пану Андрэю Кузельчыку

Шаноўны Пане!

Мусульманскае рэлігійнае аб'яднанне у Рэспубліцы Беларусь заўважыла Вашую публікацыю ў самым першым нумары 2000 году ад 7 студзеня і выказвае Вам і усім супрацоўнікам Вашага выдання сваю вялікую і шчырую ўдзячнасць за тое, што Вы адзіная газета на Беларусі сярод немусульманскіх выданняў так цёпла і прыхільна паставіліся да нашага традыцыйнага свята, не

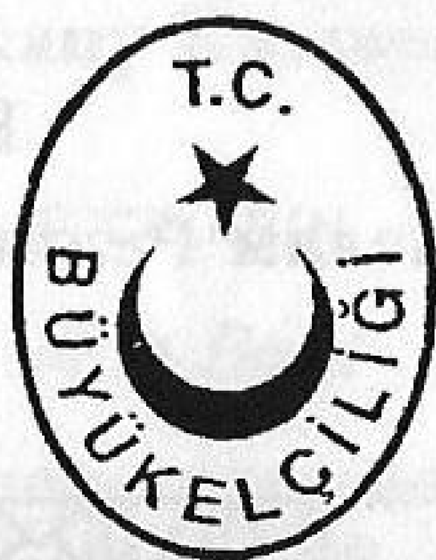
абмінулі павіншаваць вернікаў Ісламу і адзначыць, што яны павінны рабіць у адметныя дні Свята разгавення. Нам усе гэта было вельмі-вельмі прыемна, і уражаны мы ўсе Вашай увагай і вашымі турботамі.

З вялікай павагай

Муфтэй мусульман Беларусі **Ісмаіл Александровіч**

Рэдактар квартальніка "Байрам" **Ібрагім Канапацкі**





EMBASSY OF THE REPUBLIC OF TURKEY

The Ambassador

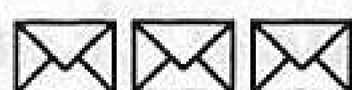
Минск, 15 марта 2000 года

Уважаемый господин Ибрагим Конопацкий!

Поздравляю Вас и всех мусульман общины Минска по случаю великого праздника Курбан-Байрама. Примите мои наилучшие пожелания мира, согласия, счастья и благополучия. Позвольте выразить благодарность за Ваше поздравление с праздником и добрые пожелания, а также за приглашение на торжественный вечер. К большому сожалению, в это время я буду отсутствовать в Минске и не смогу принять участие в празднике вместе с Вами. Пусть Курбан-Байрам принесет Вам мир и радость!

С уважением,

Шуле Сойсал, Посол



МУФТИЯТУ БЕЛОРУССКИХ МУСУЛЬМАН
Минск/Беларусь

В четверг утром, 16 марта 2000 года, если позволит Аллах, мы отпразднуем первый день Курбан-Байрама, который будет праздноваться в течение 4-х дней, которого ждали с нетерпением мусульмане всего мира.

Сердечно поздравляю Вас, и в Вашем лице, всех белорусских братьев – мусульман с даром Всевышнего Аллаха – Курбан-Байрамом. Молюсь Всевышнему Аллаху, чтобы Курбан-Байрам стал поводом для творения добра всеми белорусскими братьями мусульманами, а также исламским миром и всем человечеством.

Желаю успехов в вашей работе.

С уважением,

Мехмет Нури Йълмаз,

Председатель Управления

по Делам Религий Турецкой Республики



Baюbakanlik Diyanet Эюleri Baюkanlipi, Ankara
Meħmet Nuri Ilmaz

Уважаемый господин Мехмет Нури Илмаз! Мир Вам!

От имени татар-мусульман, всех мусульман Беларуси поздравляем Вас с наступающим праздником – Аид аль-Адха (Курбан-Байрам). Желаем Вам крепкого здоровья, успешной и плодотворной работы на пути Аллаħа в защите Ислама и мусульман во всём мире.

Мы надеемся (инша Аллаħ), что с первыми часами и днями праздника ко всем мусульманам придут мир, доброта и благополучие.

Сердечно благодарим Вас за понимание наших проблем и намерение оказывать помощь белорусским татарам в сохранении богатого исторического и культурного наследия.

Да вознаградит Вас Всевышний Аллаһ за Ваши добрые дела!

Аллаһ (Хвала Ему и велик Он!) всегда с теми, кто творит добро!

Мир Вам, милость Аллаһа Всевышнего и Его благословение!

Муфтий мусульман Беларуси **И. Александрович**

Президент Объединения "Аль-Китаб" **А.-Б. Шабанович**

Председатель мусульманской общины г.Минска **И. Канапацкий**



Временному Поверенному в делах Турецкой Республики в Республике Беларусь господину
Хаккану Къыванчу

Многоуважаемый господин Хаккан Къыванч!

Мир Вам!

От имени общин татар-мусульман г. Минска и г.п. Смиловичи горячо и сердечно благодарим Вас, а в Вашем лице правительство и братский турецкий народ за оказанную огромную помощь в организации и проведении праздника Курбан-Байрам в наших общинах.

Молим Всевышнего Аллаһа за Ваше доброе и чуткое отношение к нашим бедным братьям и сестрам.

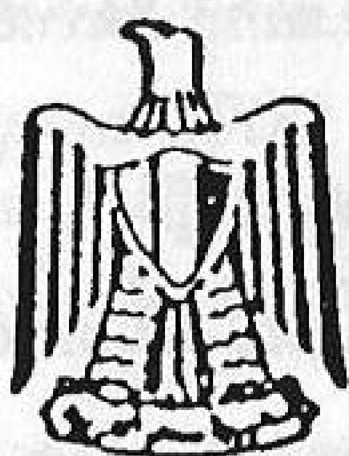
Мир Вам, милость Аллаһа Всевышнего и Его благословение!

С уважением:

Председатель мусульманской общины г.Минска **Ибрагим Канапацкий**

Председатель мусульманской общины г.п.Смиловичи **Сапар Канапацкий**





EMBASSY
OF THE ARAB REPUBLIC OF EGYPT MOSCOW

20 января, 2000

Дорогие братья!

Весьма признателен Вам за Ваши теплые поздравления.

Позвольте мне со своей стороны также поздравить с праздником окончания Священного поста — Аид аль-Фитр.

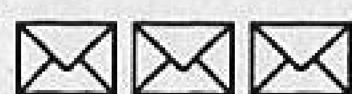
Да ниспошлет Всевышний благословение и милосердие народам наших стран.

Пользуюсь случаем; чтобы выразить Вам искреннее уважение и надежду на дальнейшее развитие добрых отношений между нашими странами.

Reda

Реда Ахмед Шехата, Посол АРЕ

Управление Мусульманского религиозного объединения в Республике Беларусь Совет Мусульманской общины г. Минска



Директору государственного автокомбината № 4 М.М.Ханяфину

Дорогой Мунир Мубинович! Мир Вам!

Мусульманское религиозное объединение в Республике Беларусь, Белорусское объединение татар-мусульман "Аль-Китаб", мусульманская община г.Минска выражают Вам искреннюю признательность и благодарность за постоянную помощь в организации и проведении мусульманских праздников.

Молим Всевышнего Аллаха о ниспослании Вам и Вашей семье крепкого здоровья, благополучия и счастья.

Аллах (Хвала Ему и велик Он!) всегда с теми, кто творит добро!
Мир Вам, милость Аллаха Всевышнего и Его нескончаемые блага!

Муфтий мусульман Беларуси **Исмаил Александрович**

Президент Объединения "Аль-Китаб" **Абу-Бекир Шабанович**

Председатель мусульманской общины г. Минска **Ибрагим Канапацкий**

Змест